

ЛАЗАРУК Андрій Франкович

«CONSCIUS SUM, ERGO SUM?»*: ФЕНОМЕНАЛЬНІ ПРОЯВИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ У СВІДОМІСНОМУ КОНТЕКСТІ

Andrii LAZARUK

«CONSCIUS SUM, ERGO SUM?»: PHENOMENAL MANIFESTATIONS OF HUMAN SELF-DETERMINATION IN THE CONTEXT OF CONSCIOUSNESS

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.01.094>

УДК 159.923.2:124

ВСТУП

Постановка проблеми. У постмодерністському світі, де людина постійно стикається з екзистенційними викликами і необхідністю внутрішніх змін, питання «хто я?» набуває особливої глибини та особистісної значущості. Життєва потреба в усвідомленні сутності власного Я, сенсу буття та формовиявів внутрішньої свободи стає важливою ланкою у розвитку індивідуальності та визначенні її місця у світі, що актуалізує процеси самовизначення, самореалізації й самоздійснення і задіює не лише аспекти пізнання й осмислення себе, своєї сутності та ідентичності, а й вияв глибокої рефлексії, який охоплює особисті цінності, життєві орієнтири й відповідальність за власне існування. Вивчення феноменальних проявів самовизначення, що оприявнюються в досвіді, діяльності, поведінці, ціннісних моделях учинення і здійснених життєво значущих виборах, уможливорює проникнення в сутність переживань, через які самосвідомість суб'єкта набуває форми та сенсу. Не менш вагомо, що саме через феноменальні прояви самовизначення

можна простежити ґрунтовні зміни у змісті усвідомлення себе: від поверхневого ототожнення із соціальними ролями до справжньої ідентифікації зі своїм ось-буттям; від самопізнання – до сенсотворення та свободи бути собою. Саме тому дослідження феномену самовизначення особи у сферному життєпоточці свідомості залишається надзвичайно актуальним у сучасній психологічній науці, адже воно торкається фундаментальних аспектів розвитку людини й автентичності її буття. Окрім того, обґрунтування феноменальних оприявнень самовизначення відкриває перспективи не лише для теоретичного осмислення внутрішнього Я, але й для розробки ефективних психологічних практик підтримки особистості в її екзистенційному пошуку.

Стан наукової розробки теми. Проблематику самосвідомості та самовизначення концептуально висвітлено в науковій літературі. Зокрема, сутність свідомості фундаментально осмислено у працях М. Гайдеггера, Е. Гусерля, В. Джеймса, І. Канта, М. К. Мамардашвілі, Д. Чалмерса, А. В. Фурмана та ін. Феноменологію свідомості представлено у розвідках С. І. Болтівця, А. І. Вахтеля, С. Грофа,

* «Conscius sum, ergo sum» (Я усвідомлюю, отже, існую) – перефразований латинський вислів «Cogito ergo sum» (Я мислю, отже, існую) з «Основ філософії» (1644) французького мислителя Рене Декарта.

А. Г. Гурвіча, М. С. Гусельцевої, Д. Деннета, С. М. Каліщук, П. Каррутерса, А. Ю. Леонова, В. П. Москальця, С.Л. Рубінштейна, Дж. Р. Серла, А.С. Синиці, Н. Ф. Шевченко, Х. Х. Халаджяна та ін., а самосвідомості – О. М. Білецького, М. Й. Боришевського, О. Є. Фурман (Гуменюк), Е. Еріксона, Т. М. Клібанівської, С. А. Кучеренко, Л. П. Міщихи, О. О. Продан та ін. Прояви самовизначення людини розглянуто Я. М. Бургерко, А. Ф. Лазаруком, О. С. Морщаковою, В. Франклом та ін. Теоретично проаналізовано сутність вчинкового (В. А. Роменець) й циклічно-вчинкового (А. В. Фурман, О. Є. Фурман, С. К. Шандрук, А. Ф. Лазарук) підходів, а також вітакультурної методології, запропонованої А. В. Фурманом і його науковою школою [див. 28; 31; 36, т. 4-5; 37].

Проте, незважаючи на наукову продуктивність обґрунтування аналізованого проблемного поля, спеціальних досліджень феноменальних проявів самовизначення людини у свідомісному контексті нами не виявлено. При цьому в лоні феноменологічної традиції самосвідомість розглянуто як «поле» чи «простір» для вияву думок, намірів, виборів, сумнівів, переживань та інших актів внутрішнього життя особи, більшою чи меншою мірою доступних у форматі безпосереднього спостереження. Самовизначення, своєю чергою, охарактеризовано як динамічний процес послідовного й поетапного оприявлення і розгортання життєвих виборів людини: від постановки життєвої мети до її переосмислення та реалізації в конкретному соціокультурному просторі. Синтезування означених явищ в єдину категорійну цілісність зумовило трактування проявів визначення себе як змістів свідомості, рефлексивно, тобто феноменально, головню через канал усвідомлення, доступних суб'єкту.

Отож самовизначення людини доцільно розглянути як прояв самосвідомості насамперед через конкретизацію його ознак у внутрішньому (психоментальному) досвіді, що охоплює безпосереднє переживання і рефлексування суб'єктом дійсності свого притомного життя. Водночас у цій темі неможливо оминати й ноуменальний вимір глибинного самоусвідомлення як онтологічної, буттєвої присутності метафізичного або морального Я у світі, що перебуває за межами безпосереднього сприйняття, проте становить умову автономного ковітального вибору. І це зрозуміло чому, адже в «кантівському» сенсі саме трансцендентне Я

є джерелом внутрішньої свободи, завдяки якій самовизначення набуває вагомості як вільний, зовнішньо недетермінований, «авторський» акт людського самопізнання, самотворення та самоздійснення. І оскільки доступ до цього виміру можливий лише опосередковано – через його вияви у сфері самосвідомості, – то й внутрішні процеси самовизначення розглядаємо феноменально, або ж ширше – як свідомісний вияв чи акт, переживання чи досвід, неявно зважаючи на їх присутність і в ноуменальній площині буттєвості, що, хоча й недоступна безпосередньому спостереженню, усе ж постає необхідним чинником її існування.

Мета системного міждисциплінарного пошуку: обґрунтування самовизначення людини в неозорій сфері свідомості як складного теоретичного конструкту, що поєднує феномени її внутрішнього світу із соціокультурним довкіллям, уможлиблює самоосмислення й самоусвідомлення сутності власного Я і забезпечує відповідальний життєвий вибір в екзистенційному вимірі саморозвитку, самореалізації й самоздійснення.

Завдання дослідження: а) теоретично висвітлити сутнісні горизонти свідомості як багатовимірної форми буття людини, яка, через незастосовність каузального підходу, вимагає філософсько-психологічного осмислення; б) обґрунтувати зміст і процеси перебігу самосвідомості як засадничої умови самопізнання, самовизначення і самоздійснення особи; в) розкрити й деталізувати самовизначення як внутрішньосамісний процес, що розгортається у сфері самосвідомості та полягає в усвідомленні суб'єктом власної сутності, системи цінностей, життєвих орієнтирів, розкриття здатності до рефлексивного вибору у прийнятті свого буття, й потенціалу зовнішнього, соціокультурного вияву у площині особистісного саморозвитку й самореалізації; г) охарактеризувати феноменальні прояви самовизначення крізь призму принципів і нормативів циклічно-вчинкового підходу, регуляторних механізмів і дієвих інструментів самореалізації у соціокультурному просторі.

Об'єктом вивчення є самосвідомість людини як теоретичний конструкт, тобто як система раціональних знань, що відображає уявлення про умови, джерела і процеси самопізнання, самовизначення і самоздійснення.

Предмет дослідження становить самовизначення як внутрішній свідомісний процес, що розгортається у сфері й дійсності самосвідо-

мости, полягає в усвідомленні особою власної сутності, системи цінностей, життєвих орієнтирів, охоплює набуту здатність до осмисленого й рефлексивного вибору цілей і шляхів реалізації свого ось-буття і передбачає можливість зовнішнього, соціокультурного втілення у повсякдення.

Гіпотеза дослідження містить твердження, що вимагає перевірки: самовизначення людини як інтраперсональний процес, котрий відбувається в екзистенційних межах самосвідомості, забезпечує осмислення й пізнання нею власної сутності, системи цінностей і життєвих орієнтирів, поєднує її внутрішній універсум та соціальне оточення, уможливорює рефлексивний вибір цілей і напрямків самореалізації та сприяє успішному самопізнанню, саморозвитку і самоздійсненню в символічному вимірі культури як зовнішньої форми канонічної присутності у світі.

Методологічну оптику пропонованого дослідження становить авторський багатомодульний, метасистемний і надрефлексивний комплекс теоретико-методологічних засобів, спрямований на пізнання феноменальних проявів самовизначення людини у сферному життєпотопці свідомості в горизонті постнекласичної наукової раціональності. Така оптика конституюється як інтегральний механізм взаємодії розуміння, мислення, діяльності та рефлексії, зреалізований у канонічному форматі мислєвчинкового здійснення дослідницького акту, і ґрунтується на принципі взаємодоповнення класичного, некласичного і постнекласичного типів наукової раціональності, які інтерпретуються як історично та культурно ускладнювані параметричні конфігурації пізнання. Зокрема, класична раціональність забезпечує логіко-категоріальну чіткість аналізу понять «свідомість», «самосвідомість», «Я», «самовизначення»; некласична – відкриває можливість урахування суб'єктності, рефлексивності, ціннісної зумовленості та феноменальності переживання; постнекласична – уможливорює розгляд самовизначення як системного, складноорганізованого, багатовимірного й відкритого вчинкового акту-процесу, вкоріненого в екзистенційно-смысловому та вітакультурному контекстах людського буття. Структурно-функціональна організація методологічної оптики дослідження вибудована за п'ятирівневою категорійною схемою «універсальне – загальне – особливе – одиничне – конкретне», яка забезпечує логічну впорядкованість і смислову ієрархію дослід-

ницьких лінз-модулів. При цьому на універсальному рівні самовизначення осмислюється як фундаментальний спосіб буттєвого самоствердження людини у світі; на загальному – як інтегративний принцип організації самосвідомості; на особливому – як процесна єдність когнітивних, афективних, регулятивних та екзистенційних компонентів; на одиничному – як унікально прожитий суб'єктом акт рефлексивного вибору траєкторії власного буття; на конкретному – як ситуативно й культурно зумовлене здійснення вчинку самовизначення у життєвому світі особистості. Крім того, методологічна оптика дослідження інтегрує ідеали, принципи, стратегії та норми постнекласичної методології, що обстоює взаємопроникний тип зв'язку між філософією, психологією і гуманітарним знанням загалом та поєднує істину і моральність, раціональне пізнання й етичну відповідальність дослідника. У цьому контексті легітимізуються змішані методологічні підходи, парадигми й методологеми, зокрема метафізична, феноменологічна, екзистенційна, культурно-історична та вітакультурна традиції осмислення свідомості й самосвідомості. Ключовим інструментально-категорійним осередком методологічної оптики є циклічно-вчинковий підхід А.В. Фурмана, який задає динамічну модель розгортання самовизначення через єдність ситуації, мотивації, дії та рефлексії і внаслідок чого самовизначення постає як вчинок особливого типу – внутрішньоособистісний, самісний, ціннісно наснажений, спрямований на інтеграцію персонального досвіду, життєвих смислів та екзистенційних орієнтирів власної самореалізації. Вчинковий принцип уможливорює аналіз самосвідомості як живого процесу самопродукування особистості й індивідуальності у просторі культури та власної ось-буттєвості. У межах цієї методологічної оптики свідомість трактується як надпсихічна, субстанційна форма людського буття, що феноменально виявляється через акти проживання, усвідомлення й інтерпретації, а самосвідомість – як модульно зорганізований простір самопізнання, самоставлення, саморегуляції та самоосягнення. Феномени самосвідомості розглядаються як функціональні вузли методологічної оптики, які забезпечують рефлексивне налаштування суб'єкта на власну екзистенційну присутність у світі та уможливають здатність до відповідального самісного вибору. Саме в такому розумінні методологічна оптика постає парадигмальним осередком пропонованого

дослідження, що визначає його концептуальну єдність, ціннісну спрямованість та евристичний потенціал у пізнанні феномену самовизначення особистості.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше самовизначення людини розглядається як феноменальний зріз її самосвідомості. У дослідженні запропоновано цілісне осмислення феномену визначення себе, що формується на засадах поєднання когнітивних (самоусвідомлення, самопізнання, самоспостереження, самоосмислення, саморефлексія, самоаналіз), афективних (самооцінка, самоприйняття, самовизнання, самоповага, самозасудження, самовиправдання, самомотивація), регулятивних (самоконтроль, саморегуляція, саморозвиток, самонавчання, самовиховання) й ціннісних (самоідентичність, самоусунення, самозбереження, самоствердження) функціоналів самосвідомості, забезпечується низкою дієвих інструментів зі сфери внутрішнього Я та змістовно формовивляється у соціокультурному просторі, уможливаючи самісний розвій самоідентифікації, самореалізації, самоактуалізації і самоздійснення суб'єкта життєдіяльності.

Виклад основного наукового матеріалу дослідження

Самореалізація і самоздійснення людини є складними й багатоаспектними явищами, що передбачають не лише досягнення зовнішніх цілей, але й глибоке усвідомлення власної сутності, внутрішнього потенціалу і, як наслідок, пошук і знаходження нею місця у світі. Важлива складова цього процесу – самовизначення, яке відбувається у сфері впливу Я-концепції і передбачає здатність особи бути не тільки присутньою у соціокультурному просторі, а й ставити питання про сенс власного буття, пізнавати сутність свого Я і визначати напрям особистісного розвитку. Самоусвідомість як внутрішній простір самопізнання, самоосмислення і саморефлексії зумовлює визначення суб'єктом себе як глибинний та особистісно значущий акт, у якому він обирає найбільш оптимальні варіанти й можливості діяння, конституює й утворює себе як відповідального, автентичного і творчого «автора» власного життя і «творця» свого ідеального майбутнього.

Обґрунтування проблеми самовизначення у внутрішньому просторі Я вимагає насамперед визначення психологічного змісту свідомос-

ти, оскільки саме вона є рамковою умовою пізнання, осмислення і реалізації себе [35]. Зважаючи на те, що, згідно з метатеоретичним дискурсом А. В. Фурмана, «свідомість – найвища субстанційна форма людського буття» [Там само, с. 26], і, «приступаючи до міждисциплінарного вивчення свідомості, вочевидь треба давати також саморефлексивний звіт про те, що недостатньо апелювати до утаємниченого засвіту, парадоксальності або позапредметності свідомості чи до вільно умовного розмежування її «важкої» і «легких» проблем, тому що, по-перше, вона спалахує і світлопроменить у життєдіяльному напруженому стані ідеального смислотворення людини, й тому має нематеріальний, позаоб'єктивний, фактично неприродний вимір буттєвості, який не те, що теоретично не осмислений належним чином, а ще й термінологічно не поіменований і поняттєво не умістовлений й не зафіксований як окрема надбіовітальна даність філософською чи науковою думкою; по-друге, ідеальна тканина свідомості та її численні у суб'єктивні свідоцтва (щонайперше формопродукти мови і мовлення), будучи проявленими лише у поведінковому, діяльному чи вчинковому виконанні особистістю, є позірною видимістю довкільної очевидності свідомості, що насправді вводить в оману не тільки аналітиків від різних наук, а й почасти філософів» [Там само, с. 17], – то виникає необхідність ґрунтовного концептуального переосмислення її сутнісного горизонту як проблемного поля самопізнання, самоприйняття й самореалізації із власне психологічних позицій. Зокрема, йдеться про потребу розглядати свідомість не як психофізіологічний процес, а як складну, багатовимірну, ідеально-смыслову структуру, що є підґрунтям й передумовою самоосмислення, самоусвідомлення та вільного вибору життєвого шляху. В цьому контексті самовизначення постає не як ізольований вольовий чи поведінковий акт, а як внутрішній рух-поступ особистості у рефлексивному просторі, який інтегрує і спрямовує ідеальні змісли, індивідуальні цінності, життєві орієнтири та екзистенційні даності у бік самоздійснення і самоактуалізації. Тому без належного теоретичного опрацювання сутнісного наповнення свідомості як визначальної обставини оприявлення свого Я, будь-яке осмислення самовизначення буде неповним і концептуально вразливим.

Вивчення наукових джерел показує, що проблема свідомості належить до фундамен-

тальних у біології, психології, соціальних науках та філософії. Так, біологи вивчали нейрофізіологічні кореляти свідомості (локалізацію її в корі головного мозку, зв'язки між нейронними мережами та ін.). У сучасному нейронауковому дискурсі особливу увагу приділяли двом основним теоріям свідомості, які намагаються пояснити її природу та механізми, серед них – моделі інтегрованої інформації (ІТІ) Д. Тоніні та глобального робочого простору (ГРП) Б. Баарса. Представники ІТІ переважно визначають свідомість як інтегровану інформацію, що виникає внаслідок взаємодії елементів системи, прямо пропорційно залежить від ступеня інтеграції інформації у системі та піддається вимірюванню (величина Φ (фі)), причому йдеться про оцінку рефлексивного потоку не лише у людини, а й у тварин та штучних систем, зокрема ШІ. Основоположники ГРП описували свідомість як глобальний простір у мозку, здатний інтегрувати інформацію з різних спеціалізованих нейронних мереж та зробити її доступною для осмисленого сприйняття. Характеризований феномен, за їх словами, концептуалізується у вигляді «чорної дошки» в комп'ютерних системах, що дає змогу працювати окремо різним функціоналам або модулям, з подальшим синтезом чи комбінуванням здобутих результатів. Окрім того, засновники теорії ГРП намагалися пояснити причини зв'язку свідомих станів з широкою активністю кори головного мозку, зокрема її фронтопарієтальних і медіальних тимпанальних ділянок [47; 52; 53 та ін.].

У межах психологічного пізнання свідомість розглядали як багатовимірне явище, що поєднує акти суб'єктивного переживання, здатність до рефлексії, самоспостереження і самоконтролю, витлумачуючи його сутність, прояви і функціональне навантаження специфічно до тієї чи іншої теоретичної парадигми. Зокрема, бігевіористи (передусім Дж. Вотсон, Б. Скіннер) у першій половині ХХ століття фактично усунули свідомість із поля наукового аналізу, вважаючи її недоступною для об'єктивного вивчення. І робили це на противагу поведінці як зовнішньо обумовленій формі реагування, яка, піддаючись спостереженню та об'єктивному вимірюванню, поставала єдиним легітимним предметом вивчення психологічної науки. Представники когнітивістики, яка закономірно виникла як відгук на такі обмеження, повернули свідомість до сфери наукового дискурсу, розглядаючи її як складну систему обробки

інформації й асоціюючи з функціонуванням уваги, оперативної та довготривалої пам'яті, мислення та інших пізнавальних процесів. Сюди ж варто віднести концепції «двох систем мислення» (Д. Канеман) або «моделей робочої пам'яті» (А. Бадделі), що пояснювали свідоме функціонування особи як результат взаємодії окремих «когнітивних модулів». Далі гештальтпсихологи (М. Вертгеймер, В. Келер, К. Коффка) наголошували на цілісному характері сприйняття, заперечуючи можливість зведення свідомості до суми елементів та визначаючи її як організовану структуру, що підкоряється законам групування, фігури і фону, «доброї форми» та ін. Таке трактування концепції Я стало проривом в дослідженні сенсорно-перцептивних процесів і креативного мислення особи. У цьому аналітичному розрізі представники глибинної психології, передусім З. Фройд, а згодом К. Юнг та Е. Еріксон, інтерпретували свідомість як поверхневий функціональний рівень психіки, тісно пов'язаний із перебігом підсвідомих і несвідомих процесів, а прояви конфлікту між свідомим і несвідомим у формі снів, помилок, символів і внутрішніх суперечностей інтерпретували як продукт постійної боротьби і символічної репрезентації глибинних потягів та архетипів. Гуманістичні психологи, щонайперше А. Маслоу та К. Роджерс, надавали свідомості особливої ролі у процесах самопізнання, самореалізації та розкриття особистісного потенціалу людини, наголошуючи на її значенні не лише як інструменту чи засобу саморозуміння й самоаналізу, а й як простору усвідомлення унікальності, цінності, значущості свого Я, де розгортаються процеси відповідального вибору, автентичності й побудови життєвих цілей (див. [7; 11; 13; 24; 26 та ін.]).

Аналіз наукових джерел показує, що в сучасній психологічній науці уявлення про свідомість зберігають різноаспектність свого трактування, дихотомізуючись від «речі у собі» до «частини довкілля». До прикладу, синонімічний ряд цієї категорії в аспекті самоорганізації охоплює такі поняття, як «динамічний потік» В. Джеймса, «індивідуалізація та емоція як джерела свідомості» К. Юнга, «слово (мова, знак) як знаряддя соціального контакту» Л.С. Виготського, «взаємозумовленість свідомого і несвідомого» З. Фрейда, «чуттєва тканина, значення та особистісні смисли» О.М. Леонтьєва; «синхронічний акт гетерогенезу свідомості» В.П. Зінченка, «семіотична організація

свідомості» М.М. Бахтіна, «смилова вісь руху ставлення до світу через час і дію» Б.С. Братуся, «перевірка й узгодження власних гіпотез» В.М. Аллахвердова, «смили як тексти пізнавальних контурів свідомості» А.Ю. Агафонова та ін. В аспекті взаємозв'язку з оточенням група термінів містить такі поняттєві значення, як «зріз макросвіту» С.Л. Рубінштейна, «особистісно зорієнтовані проєкти власного життя та розвитку» Н.В. Чепелевої, «смилові виміри життєвого світу і життя» В.М. Цапкіна, «світ внутрішнього реального життя» В.Д. Шадрикова, «множинний текст і передмислення» В.В. Налімова, «свідомість як логос життя» Ю.М. Швалба, «концептуальні рамки картини світу» В.Ф. Петренко, «Я є Світ» К. Уілбера, «специфіка професійної свідомості» Н.Ф. Шевченко, «багатофункціональна буттевість» і «функціонали свідомості» А. В. Фурмана та ін. Вочевидь найбільш перспективною видається стратегія осмислення свідомості передусім у контексті взаємозв'язку людини зі світом, що уможлиблює вивчення самовизначення як первинно внутрішнього акту, оприявленого через пізнання, усвідомлення, рефлексію власного Я і зовнішньо утіленого у форматі саморозвитку, самореалізації і самоздійснення (див. детально [7; 13; 17; 25; 29; 30; 42; 43 та ін.]).

Перспективний соціокультурний підхід сфокусовано на поясненні впливу довкілля на індивідуальну свідомість суб'єкта. Представники його стверджували, що означуваний феномен становить не лише результат функціонування внутрішніх психічних процесів, а розпросторюється у взаємодії з іншими людьми, через засоби комунікації та участь особи в реальному культурному практикуванні. Зокрема, Л. С. Виготський наголошував на тому, що вказане явище виникає внаслідок інтеріоризації соціального досвіду через знаковомовні структури, тому вона набуває свідомості не в ізоляції, не через інтроспекцію, не через біологічне дозрівання ділянок мозку або ж автоматичне накопичення знань, досвіду чи фактів, а в процесі соціальної комунікації, через взаємодію з іншими людьми за посередництва культурних символів, кодів і знаків. У цьому контексті м о в у осмислено не стільки як інструмент спілкування, скільки як засіб отримання, здобуття й накопичення даних та перенесення їх у змістові пласти свідомості. У рамках семіотичних і герменевтичних підходів свідомість розглянуто текстуально, у

вигляді постійного діалогу зі світом культури. Так, М.М. Бахтіним обґрунтовано винятково важливу роль мови та діалогу в формуванні свідомості, наголошено на приналежності кожної особи до мовно-культурного контексту, репрезентовано думки і дії як відповіді на культурні імпульси. П. Рікером акцентовано увагу на важливості застосування герменевтичного підходу до розуміння свідомості, інтерпретовано її в аспекті інтерпретації і розуміння значень, запозичених з текстів, символів та соціальних практик. Представниками сучасних соціальних теорій, передусім феноменологічної соціології А. Шюца, підкреслено значущість інтерсуб'єктивності й «інтерактивності» свідомості, її занурення у спільні світи значень, приналежності до широкого соціального контексту, узмістовлення її проявів через взаємодію з іншими людьми, носіями спільних смислів та засобів інтерпретації світу культури; деталізовано неможливість повного розуміння її змісту без урахування соціальних і культурних горизонтів [див. 3; 5; 13; 23; 32; 36, т. 5; 54]. У цьому аспекті методологічно вивіреного пізнання свідомісної зрілості української нації А.В. Фурманом нещодавно висвітлено мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення світу українськості (див. [27]).

Філософський підхід до осмислення свідомості зосереджується на трактуванні її як базового виміру людського буття. У цьому контексті виділено дуалізм Р. Декарта, де свідомість постає як нематеріальна субстанція; ідеалізм Г. Гегеля, що вбачає у ній вищу духовну реальність; матеріалізм К. Маркса, згідно з яким свідомість є продуктом діяльності мозку в умовах суспільного виробництва; феноменологізм Е. Гусерля, що вивчає її як інтенціональний потік переживань, спрямований на об'єкти; екзистенціалізм – С. К'єркегора, де осмислюється самоусвідомлення суб'єкта перед Богом та постійне напруження між естетичним, етичним і релігійним рівнями існування, М. Гайдеггера, котрий вивчав людську ідентичність як структуру залучення у зовнішній простір («буття-у-світі»), Ж.-П. Сартра, який у ролі її структурного компонента ввів поняття «для-себе» й узмістовив його порожнечою, свободою і запереченням, К. Ясперса, де внутрішній світ людини наповнений межовими ситуаціями (смертю, стражданнями, провинною), у яких вона виявляє здатність до трансцендування і розкриває свою екзистенцію; Г. Марселя, у творах якого підкреслено

інтимний, діалогічний вимір свідомості й наголошено на можливість оприявлення її змісту через любов, вірність і надію, і т. ін. [2; 6; 8; 10; 14; 16; 19; 22; 35 та ін.]. Безперечно, в цьому контексті доцільним є звернення до інтелектуального доробку «Philosophy of Mind» [23], представник якого Д. Чалмерс наполягає на необхідності концептуального розрізнення феноменального і функціонального вимірів свідомості, наголошує на принциповій неможливості пояснення досвіду як факту переживання й підкреслює непридатність редукціоністського підходу до їх витлумачення [48].

Вершинний прояв філософсько-онтологічного осмислення й пізнання досліджуваної проблеми – *метатеорія свідомості*, яка, представлена у фундаментальних теоретичних працях М. К. Мамардашвілі, М. Ю. Савельєвої й А. В. Фурмана, репрезентує не лише найвищий рівень теоретичної абстракції, а й граничну глибину рефлексивного занурення у саму здатність людини до усвідомлення. Якщо класичні, посткласичні та некласичні філософські підходи зосереджуються на вивченні свідомості як феномену, процесу, функції чи об'єкта пізнання, то метатеорія, виходячи за межі цих рівнів, артикулює її як трансцендентальний засновок будь-якого досвіду, мислення й ось-буття. У рамках цієї метатеорії свідомість постає як метафізичне утворення, що існує поза межами знакового простору, розглядається незалежно від культурної специфіки та об'єктно-предметного поділу реальності, розгортається в атрибутивному контексті символічної дійсності й утверджує її надкультурний, квазіпредметний, псевдопросторовий, символічний і метаоб'єктний характер. Стверджується про непідвладність редукції змісту свідомості до емпірично фіксованих ознак, засвідчується конституювання у процесах саморефлексії, спонтанного мислення й досвідного проживання буття та доводиться можливість опосередкованого розкриття свідомого сенсу через опис відповідних умов її функціонування [див. 10; 30; 32; 34].

Сутнісна характеристика виокремлених теоретичних підходів до трактування проблеми свідомості подана на *рис. 1*.

Теоретичне узагальнення проаналізованих наукових підходів до осмислення свідомості виявляє надзвичайну її складність та безперспективність зведення до сукупності окремих психічних актів або функцій. З позицій концепції інтенціональності А. Гурвіча, назване

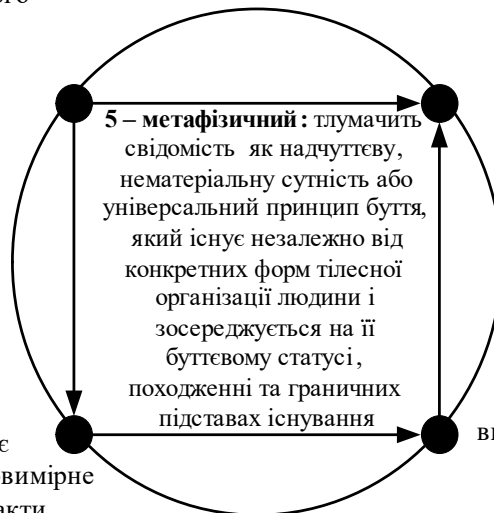
явище слід розуміти не як лінійну послідовність когнітивних, емоційних чи регулятивних дій, а як складну кореляційну структуру, в якій акти переживання (ноези) та смислові утворення (ноеми) взаємопов'язані та взаємозумовлені [6]. Такий підхід вимагає цілісного, багатовимірного аналізу, що враховує не тільки функціональну, біологічну, нейрофізіологічну природу чи соціальні формовияви об'єкта вивчення, а й смислово-ціннісні виміри, які присутні у внутрішньому світі Я і в підсумку визначають і формують людський досвід. Відтак ґрунтовне осмислення проблеми методологічних засобів осягнення свідомості вимагає не лише системної інтеграції даних з різних наук (біології, соціології чи когнітивістики), а й глибокої філософсько-психологічної інтерпретації її онтологічного статусу, гносеологічної доступності й плетива феноменальних проявів.

У контексті тлумачення онтичного безмежжя сутності свідомості А. В. Фурман, визначаючи її як «неімовірно складне – самозасадниче, буттєве, неприродне – явище» [35, с. 22], що «забезпечує не лише відображення дійсності, а й породження смислів, значень і цінностей, актуалізацію й удіяльність пізнавальних, почуттєвих, інтенційних, інтуїтивних та інших психоформ (скажімо, особистісних переживань, думок чи знань), нарешті уможливорює розвій рефлексування й відтак угледіння самої себе в актах самоусвідомлення, Я-концептуалізації», і констатує, що «для більш-менш вичерпного пізнання якого поки що не створені адекватні (також надскладні) методологічні засоби та інструменти», пропонує аналізувати її через *призму методологічної оптики*, використовуючи переважно теоретичні методи – «рефлексивної ідеалізації, циклічно-вчинкового моделювання, цілеспрямованих формалізації, схематизації і типологізації, модулювання зібраного наукового матеріалу та мисленнєвого експерименту» [Там само]. За методологічне підґрунтя для вивчення світу людського Я автор пропонує як винятково метафізичну концепцію М.К. Мамардашвілі [10], психологічну концепцію розширеної картографії свідомості людини С. Грофа [5] та принципи і нормативи авторського циклічно-вчинкового підходу [34; 38, с. 85-156].

Розвиваючи зазначені методологеми, проф. В. П. Москалець зауважує, що свідомість не має власного психічного змісту (психічної модальності), а черпає його з інших психічних

1 – біологічний : розглядає нейрофізіологічні кореляти свідомости, трактує її як глобальний простір у мозку, що інтегрує інформацію з різних мереж та робить її доступною для осмисленого сприйняття

2 – психологічний : осмислює свідомість як складне і багатовимірне психічне явище, що поєднує акти суб'єктивного переживання здатність до рефлексії, самопостереження і самоконтролю, забезпечує цілісність Я, відіграє важливу роль у процесах самопізнання, самореалізації та розкриття особистісного потенціалу людини

4 – філософсько-онтологічний : трактує свідомість як базовий вимір людського буття, нематеріальну субстанцію, вищу духовну реальність, інтенціональний потік переживань, структуру занурення у зовнішній простір, розкриває її діалогічність, інтимність, внутрішність, феноменальність і водночас ноуменальність, спрямованість на об'єкти, та виявляє здатність забезпечувати трансцендування і розкриття особою своєї екзистенції

3 – соціокультурний : визначає вплив довкілля на індивідуальну свідомість суб'єкта, виявляє її детермінованість взаємодією з іншими людьми, засобами комунікації та участю у культурних практиках, репрезентується через знаково-мовні структури за посередництва культурних символів і кодів, постає засобом отримання, здобуття й накопичення даних та перенесення їх у свідоме

Рис. 1.
Основні теоретичні підходи до трактування проблеми свідомости

даностей і духовних форм. Продуктивним є й уявлення про самосвідомість, яку дослідник відносить до вищого рівня розвитку свідомости і розглядає її як систему знань людини про себе як про активне, діюче начало, що здатне впливати на об'єкти, змінювати, перетворювати, привласнювати їх ідеально та матеріально, організувати й інтегрувати сформовані на цій основі самооцінки і ставлення до себе у форматі Я-концепції, дозволяючи «знати зміст своїх ставлень» [13, с. 41]. Проте більш евристичним вважаємо уявлення Е. Гусерля про внутрішнє Я не як про вищий рівень свідомости, а як про необхідну умову її цілісності та рефлексивної ідентичності. Мислитель, аналізуючи інтенційний характер свідомости, тобто спрямованість на певний об'єкт, водночас визначає її здатність «повертатися» до самої себе і виявлятися в актах самоусвідомлення. У будь-якому разі важливим видається трактування цим мислителем людської

свідомости як такої, що майже завжди проявляється через самосвідомість, зокрема внаслідок внутрішнього діалогу, на ґрунті уявлення про себе, у результаті рефлексії, шляхом усвідомлення власних емоцій, виявлення екзистенційних намірів і духовних меж [16].

Вочевидь самосвідомість у сферному життєпоточі свідомости, будучи «зверненою на саму себе», постає однією з найбільш складних проблем сучасної науки, насамперед когнітивістики, представники якої об'єднують філософські, психологічні, нейробіологічні, лінгвістичні тлумачення Я та штучний інтелект і намагаються інтегрувати механізми формування мозком уявлень про себе, психоритми внутрішнього діалогу і ресурсні здатності до саморефлексії. Фахівці у галузі нейробіології, головню завдяки методам нейровізуалізації (МРТ чи ЕЕГ), аналізують активність певних зон мозку, пов'язаних з усвідомленням себе, передусім медіальну префронтальну та задню поясну

кору. Дослідники штучного інтелекту, використовуючи методи машинного навчання, нейронних мереж та евристичних алгоритмів, ставлять питання про можливість створення *цифрової самосвідомості*, здатної не лише обробляти інформацію, але й володіти уявленнями про себе як про окремого суб'єкта й носія унікальної ідентичності. Авторитети у сфері психології, розглядаючи онтогенетичні аспекти самосвідомості, її зв'язок із розумінням власної ідентичності, моральних переконань, соціальної ролі та особистих кордонів, осмислюють психодинамічні особливості вказаного явища під впливом набутого ментального досвіду, міжособистісних стосунків, постійної саморефлексії та екзистенційних криз. Також велику увагу приділяють проблемам саморозуміння, прийняття рішень на засадах екзистенційних вартостей та уявлень про сенс життя. Високий рівень самосвідомості пов'язують зі здатністю до емоційної саморегуляції, критичного мислення, емпатії і відповідального життєвого вибору, а низький – тлумачать в аспекті імпульсивних дій, зовнішнього локусу контролю і труднощів самоаналізу й самоприйняття. Окремі філософи, розглядаючи феномен самосвідомості теоретично, формулюють низку фундаментальних світоглядних питань щодо істинної природи суб'єктивного Я. У центрі їх пошукувань перебуває й проблема самоосмислення і самоусвідомлення окремого суб'єкта, здатного до самопостереження, самоаналізу й змістовної інтерпретації власних психоемоційних і свідомісних станів. В онтологічному вимірі вказаний феномен трактують і як глибинне переживання власної обмеженості, свободи, відповідальності та скінченності буття. Зокрема, представники екзистенційної філософії, такі як Ж.-П. Сартр і М. Гайдеггер, розглядають прояви внутрішнього Я у досвіді екзистенційного вибору, в зіткненні особи з абсурдом, у прагненні надати сенс власному існуванню, наголошуючи на важливості не лише розуміння людиною факту свого існування, а й прийняття відповідальності за наповнення його змістом. До того важливою ознакою філософсько-екзистенційного осмислення самосвідомості є її роль як підґрунтя для досягнення автентичності, свободи та етичної відповідальності як перед собою, так і перед світом [див. 11; 22; 29; 36, т. 5; 51; 53 та ін.].

А. В. Фурман, обстоюючи метатеорію свідомості, обґрунтовано стверджує, що повне осмислення свідомісних явищ вимагає відмови

від класичних репрезентаційних схем на користь розгортання стратегій їх когнітивного конструювання, у яких відсутність стабільного епістемологічного центру пізнання компенсується багатовимірністю інтерпретативних перспектив та принциповою відкритістю смислових конфігурацій, а дослідник-мислитель, головно через неможливість бути зовнішнім щодо власної свідомості спостерігачем, вбудовується у тканину рефлексивного осмислення досліджуваного явища як транссуб'єктивний модус становлення свідомого знання [30; 32; 35]. Вказане уможливорює трактування свідомості не в категоріях дослідження, аналізу, тлумачення чи пізнання, а у форматах співпереживання, виявлення й онтологічної активізації, що відбуваються через дискурсивні практики, онтолого-філософські реконструкції та межові досвіди думки, і задіює міждисциплінарний синтез підходів до її розуміння, де філософія, когнітивістика, біологія, культурологія, психологія і навіть естетика сприяють розумінню цього ноуменально закоріненого явища як процесної, подієвої й самоформувальної метафізичної реальності, яке розгортається у просторі метаоб'єктивного та символічно насиченого ось-буття.

Основні теоретико-методологічні напрями осмислення проблеми самосвідомості людини у різних царинах раціонального і суто софійного знання узагальнено у *табл. 1*.

Як слідує зі змісту таблиці, різні наукові і філософські підходи пропонують унікальні засоби й інструменти для прикладного дослідження й комплексного аналізу сутності внутрішнього Я людини. До прикладу, нейробіологія дає змогу вивчати мозкові процеси, що узаasadнюють усвідомлення й відкриття себе, пошукування в галузі штучного інтелекту відкривають перспективи моделювання та розуміння процесів самоусвідомлення, когнітивістика забезпечує розуміння механізмів формування уявлень про себе через синтез різноспрямованих знань, традиційні психологічні теорії виявляють роль самопізнання, самосприйняття й саморегуляції у змісті особистісної ідентичності, а онтолого-філософські течії сприяють глибокому осмисленню природи суб'єктивності, наголошуючи на важливості свободи вибору й відповідальності за зрілий та рефлексивний пошук сенсу свого буття. Завдяки різноманіттю методів і точок зору, названі дослідницькі стратегії доповнюють одна одну, розширюючи розуміння сутності, структури й динаміки внутрішнього Я.

Таблиця 1

Теоретико-методологічні напрями осмислення проблеми самосвідомості людини

Теоретико-методологічний напрям	Основні проблеми самосвідомості	Засоби / інструменти вирішення проблеми
Когнітивістика	Як мозок формує уявлення про себе, внутрішній діалог, саморефлексію?	Інтеграція та синтез знань з філософії, психології, нейробіології, штучного інтелекту, лінгвістики
Нейробіологія	Які зони мозку пов'язані з усвідомленням себе й уявленням про себе?	Нейровізуалізація, дослідження медіальної префронтальної і задньої поясної кори мозку та ін.
Штучний інтелект	Чи можлива машинна (синтетична, неприродна) самосвідомість?	Створення синтетичних комп'ютерних систем, потенційно здатних до самопізнання і самоусвідомлення
Психологія	Онтогенез самосвідомості, ідентичність, міжособистісні впливи, самосприйняття, саморегуляція, самоаналіз, самовизначення та ін.	Психологічна теорія діяльності, психодинамічний підхід, глибинна психологія, бігевіоризм, екзистенційна психологія, психологія Я-концепції, психософська теорія вчинку В.А. Роменця
Філософія	Природа суб'єктивного Я, можливість самоусвідомлення. Переживання обмеженості, свободи, відповідальності, вибору, сенсу буття, прийнятих рішень	Феноменологічна редукція, рефлексія, інтенціональний аналіз, екзистенційне тлумачення, герменевтична інтерпретація, мовний аналіз Я-висловлювань, ціннісно-вчинкове моделювання
Метатеорія свідомості	Свідомість як умова пізнання і буття (трансцендентальний засновок, що лежить в основі досвіду). Символічний, подієвий, надкультурний, квазіпредметний виміри свідомості. Умови конституювання свідомого буття. Роль суб'єкта в осмисленні й конституюванні свідомості.	Інтерпретаційні практики, рефлексія та саморефлексія, метаметодологія, когнітивне конструювання через моделювання, символізацію, аналітичні зв'язки, циклічно-вчинкова оргсхема зорганізування свідомості: розуміння → боротьба → робота → опанування свідомістю (А.В. Фурман)

Зокрема, метатеорія свідомості, представлена у працях таких мислителів, як М.К. Мармашвілі, М.Ю. Савельєва та А.В. Фурман (див. список використаної літератури), дає змогу вийти за межі традиційного об'єктного мислення, розглядає Я як трансцендентальну умову будь-якого досвіду, мислення і буття особи та створює концептуально унікальний простір для довершеного саморефлексивного аналізу. Важливо, що метатеорія пропонує спеціальний методологічний інструментарій, який допомагає досліджувати внутрішні смислові структури Я як активну подієво-онтологічну силу, здатну структурувати досвід, вибудовувати значення, здійснювати життєвий вибір і нести персональну відповідальність за власні вчинки та рішення. Особливого значення в аспекті самосвідомості особи набуває введений А.В. Фурманом метатеоретичний концепт «опанування свідомістю», що фіксує момент активного конституювання притомною людиною власної суб'єктності й постає як засадничий принцип не тільки гносеологічної, а й онтологічної роботи. Таке опанування отожднюється з досвідом становлення особистості, яка через узгодження ритмів свідомої активності із внутрішніми життєвими викликами набуває здатності до самоінтеграції, самотворення й самоперевернення. Проведена дослідником методологічна конструкція не лише конкретизує способи роботи зі свідомістю на різних рівнях (від формально-структурного до екзистенційного), а й створює евристичну платформу для інтеграції онтофілософських, психосоціальних, герменевтичних, культурологічних та метапсихологічних підходів до її трактування, внаслідок чого метатеорія стає не стільки довершеним аналітичним інструментом, скільки способом мисленнєвого життя суб'єкта, у якому сама свідомість реалізується як здатність до постійного самопереродження, рефлексивного відстеження й побудови змістових просвітів ось-буття. Це відкриває принципово нові дослідницькі горизонти: від розуміння свідомості як умовної форми символічного буття до її інтерпретації як метаонтологічного енергетичного життєпотіку, який одночасно виводить особу за межі рутинного повсякдення і вкорінює її у фундаментальних параметрах власного існування. Водночас, як стверджує мислитель, «життєва екзистенція відеальної актуальності свідомості вказує на її феноменальне уможливлення тоді, коли вона діє спонтанно-миттєво як співпадання форми

і змісту до пізнання, опису, мислевчинення» [30, с. 21].

Отож, гіпотетично найоптимальнішим для глибокого розуміння сутнісних горизонтів самосвідомості є її онтопсихологічне осмислення (А. Менегетті), яке поєднує філософсько-теоретичний аналіз суб'єктивного Я із психологічним вивченням внутрішніх процесів самосприйняття та саморефлексії. Воно ж уможлиблює трактування її як багатокомпонентного і багатовимірного конструкту, що охоплює як когнітивні (пов'язані з уявленням про себе), афективні (спричинені емоційним сприйняттям власного Я), регулятивні (зумовлені емоційною саморегуляцією та керуванням процесами самопізнання, самоосмислення й самовизначення) процеси, так і глибокий особистий екзистенційний досвід людини, що комплексно визначають її ідентичність, відповідальність за перебіг власного життя і допустимі межі свободи. Водночас самосвідомість, проявляючись як безперервний акт-процес самоосмислення, взаємодіючи з довкіллям і визначаючи здатність до саморефлексії, самоідентифікації, етичного вибору, постає вагомим чинником саморозвитку й надає сенс існуванню суб'єкта як особистості та індивідуальності.

Переінтерпретація відомого твердження А. В. Фурмана про «своєрідну буттєвість свідомості» [30] у сфері «само-» уможлиблює встановлення глибокого зв'язку між індивідуальним досвідом суб'єкта та смисловим горизонтом його ось-буття. Самосвідомість тут постає не як замкнене «Я-у-собі», а як динамічний процес поступового входження особи-суб'єкта у відкриту смислову структуру світу, де кожна психодуховна подія (ноеза) і кожен пережитий або осмислений сенс (ноема) формують унікальну траєкторію особистісного самовизначення. Індивідуальне Я у цьому аспекті не лише дотичне до «атрибутивно бездонного океану предметності», але й виявляє себе через постійну співвіднесеність із ним, реалізуючись у формі інтимної участі в нескінченному процесі смислотворення, де буттєвий досвід людини набуває значення через внутрішній діалог між актуальним актом свідомості та його змістом. Деконструкція предметного поля самосвідомості відкриває її як екзистенційну структуру, в межах якої суб'єкт не просто відображає світ, а вступає з ним у глибоку корелятивну взаємодію, трансформуючи при цьому і довкілля, й самого себе.

У цьому світлі внутрішнє Я, охоплюючи знання про себе й переживання себе як учасника смислового поля буття, що постійно перевідкривається в досвіді вибору, сумніву, пошуку істини та особистого сенсу, інтерпретується як явище подвійної природи: як здатність до саморефлексії й водночас як екзистенційна відкритість до «трансцендентного горизонту», і у вчинково-циклічному вимірі (А.В. Фурман [32; 34]) жодного разу не замикається всередині себе, завжди залишаючись нескінченим полем-простором можливого самоздійснення. І саме в такому форматі самосвідомість «становить родючий ґрунт й тим самим визначає рамки та смисловий контекст уможливлення канонічних форм чи організованостей життєактивності конкретної особи», забезпечуючи «постання в лоні її засвіту нових ідеальностей – означень, сенсів, ідей, думок, концептів, понять-уявлень, мислесхем тощо» [35, с. 26], спричинюючи «осідлу в індивідуальній, груповій чи масовій суб'єктивності бездонну функціональну мозаїку свідомої здатності бути присутнім щонайперше у двох взаємопрониклих світах – зовнішньому, проявленому, об'єктивованому і внутрішньому, непроявленому, ідеальному» [Там само, с. 31].

У сучасній психологічній науці близьким до категорії самосвідомості визнається поняття «Я-концепція», що, за визначенням О. Є. Фурман (Гуменюк), постає як «системно організована сукупність думок, ставлень, переживань, переконань, установок, почуттів, мрій і розчарувань людини стосовно самої себе..., як центральне формоутворення самосвідомості, причому не лише винятково надскладне, а й унікальне за своїми функціями, призначенням, самоорганізаційною актуалізацією, адже формує низку найвагоміших думок, уявлень та знань і дає відповіді принаймні на чотири запитання: «Хто Я насправді?», «Яким би Я хотів бути?», «Як мене сприймають інші?» та «Яким Я можу реально стати у підсумку життя, незважаючи на сюрпризи і перипетії долі?» [43, с. 38], забезпечуючи «внутрішнє узгодження людини із собою, відносну сталість її поведінки, незважаючи на безперервний тиск проблемного світу» [Там само, с. 40].

Відомий дослідник глобальної концепції Р. Бернс, характеризуючи її «позитивний» бік, наголошує, що сутнісними ознаками цього самосвідомісного утворення є переконаність в імпонуванні іншим людям, упевненість у власних здібностях і наявність почуття особистісної

вартісності, внаслідок чого виникають внутрішні умови для прийняття відповідальних рішень, реалізації персональних цілей і здатності до морального вибору як важливих ознак самовизначення. Натомість до ознак «негативного» внутрішнього Я належать неприйняття себе, відчуття неповноцінності та меншовартості й сумніви у власній спроможності, що може ускладнювати процес визначення, усвідомлення й реалізації себе, породжуючи, страх помилок й уникнення активної участі у творенні своєї життєвої траєкторії (див. [39]). Далі автор, підкреслюючи становлення вказаних рис-якостей особистісної ідентичності у процесі міжособистісної взаємодії, вказує на соціальну природу особистісного самопізнання, пов'язує самовизначення із пошуком власного місця у просторі смислів і символів культури. Відтак концепція Я як складний когнітивно-оцінково-поведінковий конструкт не лише відображає суб'єктивне уявлення особи про себе, а й є своєрідним відображенням соціальних оцінок, які, попри зовнішньо детермінований характер, не заперечують можливості самореалізації та самоздійснення в екзистенційному, культурному й моральному вимірах.

Осмислення Я-концепції як відносно стабільної системи уявлень, оцінок і ставлень людини стосовно себе дає змогу характеризувати її як результативний ефект самовизначення. Оскільки сутність самосвідомості полягає у динамічному розгортанні рефлексивного досвіду суб'єкта й забезпеченні поточного, актуального, процесного самоосмислення, то внутрішнє Я фіксує результати цього досвіду у формі інтегрованого уявлення про себе, яке функціонує одночасно в когнітивному, афективному, регулятивному та ціннісному вимірах. За О. Є. Фурман, у засновках визначення людиною себе постає позитивно-гармонійна Я-концепція, яка, виконуючи щодо цього процесу переважно регулятивну функцію, задає напрямки свідомих і раціональних рішень, визначає змістовність учинків та дій і водночас постає значущим ціннісним орієнтиром, своєрідним підґрунтям для здійснення актів морального вибору, постановки життєвих цілей, подолання екзистенційних труднощів та ефективної самоорганізації в умовах невизначеності, забезпечуючи внутрішні умови для ефективного й зрілого самовизначення. Негативне уявлення особи про себе обмежує перелічені можливості, знижуючи суб'єктивне відчуття власної цінності, ускладнюючи прийняття рішень, при-

гнічуючи її здатність до саморозвитку і само-реалізації й одночасно унеможливаючи збереження автономності, цілісності та персональної відповідальності за своє життя [39].

Тлумачення Я-концепції як внутрішнього смислового центру особистісної ідентичності, що задає горизонти і межі подальших особистісних рішень, показує правомірність її розгляду як структуровального, стабілізуючого і спрямовувального виміру самовизначення людини, що, з одного боку, фіксує досягнутий рівень інтеграції її особистісного досвіду, а з іншого – слугує засадою для нових актів вибору, розвитку і життєвого самоздійснення. І якщо у філософсько-психологічному ракурсі самосвідомість можна уявити як своєрідне дзеркало, у якому відбивається суб'єктивний досвід особи у його поточному розгортанні (як безпосередній акт самопізнання, переживання, осмислення власної присутності у світі), а також як динамічну й відкрито інтенційну структуру, що уможливує здатність зосереджувати увагу на собі як на джерелі дій, емоцій і сенсів, то натомість Я-концепція постає як рефлексивний образ у ньому, який із часом кристалізується, фіксується у пам'яті й поступово перетворюється на відносно стабільну і впорядковану систему уявлень-знань людини про себе. І в такому аспекті внутрішнє Я акумулює попередній досвід самопізнання, соціального зворотного зв'язку та особистісних рішень, формуючи відповідну модель самоусвідомлення, що не лише відображає власну глибинну сутність, а й виконує регулятивну щодо подальших процесів самовизначення і самоздійснення функцію.

Концепція повноцінно функціональної особистості К. Роджерса також має важливе значення для аналізу феноменальних проявів самовизначення людини у сфері самосвідомості. Зважаючи на те, що у центрі його гуманістичної психології перебуває притаманна кожній особі вроджена тенденцію до самоактуалізації, тобто до реалізації свого потенціалу, внутрішнього зростання й автономного вибору з-поміж існуючих альтернатив, то така зріла й ефективно функціонуюча особистість діє автентично, відкрита до досвіду, приймає себе й відповідально визначає власний життєвий шлях. До того ж для неї визначення себе у світі постає не одномоментним актом раціонального й обґрунтованого волевиявлення, а невинним процесом особистісного становлення, що вимагає відкритості до змін, глибокої рефлексії й здатності жити конгруентно

із власним ідеальним та реальним Я [21]. Тому у змісті аналізованої теорії самовизначення розкривається як передумова самоактуалізації, що виражається через онтологічну й етичну здатність людини зберігати власну ідентичність, автентичність і самобутність, залишаючись при цьому у вимірах свободи й відповідальності. В цьому змістовому контексті К. Роджерс розглядає і Я-концепцію (Самість), трактуючи її як організований, послідовний концептуальний гештальт, що охоплює уявлення особи про риси й характеристики власного Я або «мене», а також про значущість і вартісність взаємин з іншими «ми» [Там само]. Така динамічна структура часто змінюється під впливом набутого досвіду, однак зберігає при цьому внутрішню послідовність, узгодженість та цілісність. Оскільки суб'єктивне Я залишається головним конструктом, через який усупільнений індивід відчуває, переживає, осмислює і визначає себе у довкіллі, вагомим залишається задіяння у його внутрішню цілісність і свідомих, й несвідомих елементів, що, хоча й унеможливує повне осмислення і розуміння ним свого внутрішнього світу, проте забезпечує глибину інтроспекції й інтенційний розвиток як особистості. Таке розуміння Самості дає підґрунтя для тлумачення самовизначення як акту, що не порушує цілісності внутрішнього світу людини, а навпаки є формою його організації. Здійснене самовизначення, навіть якщо воно означає зміни у проявах поведінки, змісті діяльності, стійкості переконань чи навіть у наповненні власної ціннісно-сислової сфери, не впливає на холистичність та конгруентність Я суб'єкта, оскільки ця модифікація відбувається всередині узгодженої системи уявлень-образів про себе. За таких умов людина може безкінечну кількість разів оновлювати й трансформувати свою ідентичність, не втрачаючи самовідчуття наступності («я залишаюся собою»), інтегрованості («я не змінився») й гармонійності («мої почуття, цінності і вчинки співпадають»). У цьому сенсі самовизначення постає як динамічний, мінливий, перманентний, але одночасно й внутрішньо узгоджений, процес розгортання у сфері свідомості власної Я-концепції в напрямку здійснення автентичного життєвого вибору особистості, що вкорінений у переживанні, осмисленні й утіленні себе як автора свого індивідуального Я.

Переосмислення поглядів К. Роджерса на сутність Я-концепції як надважливої внутрішньої умови самовизначення дає підстави роз-

глядати потенціал реального та ідеального Я. Усвідомлення важливості сприйняття суб'єктом себе не лише таким, яким він є (Я-реальне), а й таким, яким хоче бути (Я-ідеальне) має безпосередній зв'язок із процесом визначення себе у світі, оскільки саме напруження між цими самісними полярностями визначає силу, динаміку, інтенсивність та глибину особистісного зростання. При цьому ідеал, виконуючи роль спрямовувальної ціннісної орієнтації та формуєчи вектор ось-буттєвості, спонукає особу до рефлексії та до пошуку способів реалізації ним власного потенціалу. Самовизначення у такому контексті постає як свідомо спроба наблизити своє реальне Я до ідеального, що ґрунтується на власній системі обраних цінностей й уможливується через постановку життєвих цілей, вибір форм та видів діяльності й у підсумку через уконкретнені стратегії самореалізації і самоздійснення. Розуміння К. Роджерсом Я-концепції як спрямовувальної внутрішню ідентичність центру містить усвідомлення розриву між «Я тепер» і можливим бажаним майбутнім й одночасно визначає активні дії особи в напрямку його подолання. У цій позиції Я-ідеальне виконує роль внутрішнього критерію й мотиваційного імпульсу, який інтегрується у процес самовизначення як його етична й цілеспрямувальна передумова.

Дослідження проблеми пошуку людиною свого місця у світі вказує на доречність задіяння поглядів Е. Еріксона на Его-ідентичність як на результат ідентифікації і привласнення нею всеможливих психокультурних впливів. Стверджується, що на кожному наступному етапі розвитку вона суб'єктно змушена постійно переосмислювати й переозначувати себе у взаємодії з довкіллям, даючи щораз нові відповіді на запитання «Хто Я?», «Ким Я хочу бути?», «Яким є моє місце у світі?» і таким чином здійснюючи внутрішні акти самовизначення й окреслюючи шляхи їх утілення у зовнішньому стосовно себе просторі [49]. У цьому сенсі сутність Его-інтеграції полягає у поєднанні всіх часових вимірів людського Я (минулого, теперішнього й уявного бажаного майбутнього) у цілісну, функціональну структуру, внаслідок чого відбувається не лише прийняття особою себе, своїх поглядів, переконань, переживань, емоційних станів та екзистенційних миттєвостей, а й узгодження елементів набутого досвіду, здійсненого вибору, наявних вартостей і життєвих прагнень у більш-менш єдину ціннісно-сміслову конфігурацію. У

цьому аспекті процес самовизначення, під час якого особистість вимушена узгоджувати між собою різноспрямовані фрагменти Его-ідентичності, має своїм наслідком чи результатом Его-інтеграцію як прояв її обґрунтованої згоди з обраним вектором власного життєвого шляху.

Систематизація уявлень про змістове наповнення Я-концепції як сукупності уявлень, переконань, цінностей та переживань людини про власний життєвий шлях, бажане й розумово осягнене майбутнє потребує уточнення й доповнення її структурної організації. У загальноприйнятому розумінні цілісне Я людини охоплює Я-реальне («Я-актуальне», «Я-тепер», «Я-ось-буття»), Я-ідеальне («Я-майбутнє», «Я-потім», «Я-колись») та Я-соціальне («Я-в очах-інших»), що дає змогу оцінити ступінь узгодженості між внутрішнім світом особистості та зовнішніми соціальними вимогами і закономірно так чи інакше впливає на вибір нею траєкторії власної самореалізації. Однак для глибшого пізнання процесу самовизначення необхідне задіяння також рефлексивного Я, що традиційно передбачає внутрішнє осмислення відповідності Я-реального соціальному Я у ситуації перегляду особою власних цінностей і життєвих орієнтирів з урахуванням цих змін на користь Я-ідеального, котре репрезентує не лише уявлення про бажані риси та досягнення, а й персоніфікує базові цінності, життєві орієнтири та уявлення про сенс власного існування. В такій інтерпретації самовизначення постає складною, внутрішньо активною формою осмислення та означення себе, яка охоплює компоненти Я-концепції, але виходить за межі її звичного тлумачення завдяки актуалізації рефлексивного виміру, що, однак, дає змогу пов'язати ідеальний, реальний та соціальний виміри Я особи з екзистенційно-смісловим ось-буттям особистості.

Уявлення про складові Я-концепції у взаємозв'язку із самовизначенням людини узагальнено у *табл. 2*.

Інтегрування засадничих складових Я-концепції у структуру процесу самовизначення вимагає не лише переосмислення її структури, а й істотного зміщення акцентів щодо розуміння її модальності. Зважаючи на те, що внутрішнє Я – це не тільки відображення системи усвідомлених та неявних уявлень людини про себе, а ще й підґрунтя для здійснення суб'єктом цілісного, усвідомленого й відповідального життєвого вибору, то прийняття усталеного підходу (за Р. Бернсом) до трактування Я-концепції як інтегрованої сукупності

Таблиця 2

Модальності Я-концепції у взаємозв'язку із самовизначенням людини

Модальність Я-концепції	Характеристика модальності Я-концепції	Значення модальності Я-концепції для самовизначення
Я-реальне («Я-ось-буття»)	Актуальні уявлення людини про себе; її фактичні риси-якості, поведінка, діяльність, психоемоційний стан	Є точкою відліку для самооцінки, рефлексії, корекції життєвих орієнтирів
«Я-соціальне» («Я-в-очах-інших», «Я-дзеркальне»)	Усвідомлення себе очима інших, сприйняття соціальних очікувань та зовнішніх оцінок	Дає змогу особі оцінити соціальну адаптованість, узгодженість із зовнішніми вимогами
Я-ідеальне («Я-майбутнє»)	Уявлення про бажане Я, яке охоплює буттєві цінності, моральні ідеали, сенс життя	Спрямовує індивідуальність у бік самореалізації та визначення життєвих цілей
Я-рефлексивне («Я-ціннісне», «Я-усвідомлювальне»)	Здатність до внутрішнього аналізу, осмислення розбіжностей між Я-реальним, Я-соціальним і Я-ідеальним, до перегляду своїх переконань	Забезпечує особистісне зростання та внутрішню трансформацію людини у напрямку узгодження ідеального, соціального та реального Я

когнітивного (Я-образ, знання про себе), емоційно-оцінкового (самооцінка, самоствавлення) і поведінкового (дії і вчинки, пов'язані із означенням себе в обраному сегменті) компонентів є недостатнім із суто теоретичних міркувань. Річ у тім, що самовизначення становить не лише наслідок самопізнання, самооцінки і сукупності вчинених дій особи, а постає насамперед як динамічний процес, що передбачає її активну участь у конструюванні власного Я і вимагає аналізу різних форм його прояву залежно від модальності існування, соціального контексту та внутрішніх психодуховних станів. І тому евристично значущим видається долучення до проблемного поля самовизначення *ідеї та авторської теорії позитивно-гармонійної Я-концепції О. Є. Фурман (Гуме-*

нюк), за наявності якої у своєму внутрішньому світі особа не тільки усвідомлює себе як суб'єкта повсякдення, а й активно формує, осмислює та реалізує себе у світі, використовуючи потенціал цілісного, узгодженого і конгруентного Я. Внаслідок цього «виникає пропорційний взаємозв'язок між внутрішніми інтенціями та реальними діями й у такому самоусвідомлювальному потоці формується цілісне рефлексивне самоуявлення свого сутнісного істинного Я», а «розвиток позитивно-гармонійної Я-концепції сприяє зростанню рівноваги як у внутрішньому, так і у зовнішньому світі, злагодженості та взаємозв'язку між суб'єктною думкою й особистісним самоствавленням, індивідуальнісними діями й духовно-універсумною саморефлексією» [42, с. 193].

Осмилення Я-концепції крізь призму наукової позиції О. Є. Фурман (Гуменюк) уможливує деконструювання поведінкової складової й виокремлення у структурі уявлень про себе інших за смисловим значенням складових, зокрема вчинково-креативної (Я-вчинок) й спонтанно-духовної (Я-духовне), яким притаманна вже не третинна (як у Р. Бернса), а четвертинна «сув'язь» засадничих модальностей. У такому концептуальному трактуванні позитивно-гармонійна Я-концепція постає як «складна динамічна система уявлень та установок людини про себе як про суб'єкта, особистість, індивідуальність та універсуму діяльності у взаємозв'язку і взаємодоповненні її ментально-когнітивного (Я-образ), емоційно-оцінкового (Я-ставлення), вчинково-креативного (Я-вчинок) і спонтанно-духовного (Я-духовне) компонентів» [33, с. 193]. Важливо, що зміст і наповнення компонентів такої акмеологічно зорієнтованої Я-концепції істотно збагачує концептуальні виміри, у яких розгортається процес визначення сутності, спрямованості й реалізації сенсу свого життя. Особливо показовим тут є Я-вчинок, котрий указує на можливість екзистенційно-вольового втілення природи власного Я в конкретних буденних виборах на світоглядному або ціннісному підґрунті, а також Я-духовне, що унаочнює прагнення людини до глибинного смислу, віри, істини й любові, визначаючи таким чином ціннісні аспекти її існування [39; 41; 43].

Отож позитивно-гармонійна Я-концепція – це не тільки відображення й усвідомлення суб'єктом гармонії свого внутрішнього світу, а й самісна динамічна модель визначення себе, що охоплює мислення, почуття, діяльність і духовну інтенцію та спрямовує власне Я у бік саморозвитку, самореалізації та самоздійснення. Така цілісна багатоаспектна система самоконституювання особистості, у якій відбувається інтеграція внутрішнього досвіду, смислів і дій у просторі екзистенційного самобуття, зумовлює взаємозалежність процесів, формовиявів і маркерів самосвідомості (А. В. Фурман [20; 32; 35; 36, т. 5]), компонентів позитивно-гармонійної Я-концепції (О. Є. Фурман [38, с. 309-349; 39-43]) та онтофеноменальних етапів розгортання самовизначення людини (А. Ф. Лазарук [9; 29]) (табл. 3).

Трактування взаємозв'язку процесів самосвідомості, компонентів позитивно-гармонійної Я-концепції та етапів онтофеноменального розгортання самовизначення людини показує,

що такий процес самосвідомості, як *самопізнання*, оприявнюється у формі самоусвідомлення, самоспостереження, самоаналізу й саморефлексії, виявляється через ментально-когнітивну складову Я-концепції, передбачає наявність знань про себе, критичне осмилення досвіду, усвідомлення власних можливостей, рис-якостей і самісного потенціалу й забезпечує базу для розгортання самовизначення суб'єкта пізнання, поведінки, діяльності й спілкування. *Самоставлення*, пов'язане із емоційно-оцінковим компонентом Я-концепції, визначається через такі феномени, як самооцінка, самоприйняття, самоповага, самомотивація та інші афективні форми ставлення до себе, характеризує прийняття чи неприйняття власного Я, позитивно-емоційне самоприйняття та достатню внутрішню мотивацію, які уможливають персональну готовність до вибору, впливають на віру в себе й відповідальність за власні дії. *Саморегуляція*, будучи узалежнена із вчинково-креативним компонентом Я-концепції, охоплює формовияви самоконтролю, самовиховання, самонавчання й самотворення, утілюється через практичні дії, які виражають внутрішню позицію особи, її переконання, цінності та особистісну зрілість, й забезпечує умови для активного формування себе у світі й реалізації потенціалу власного Я через діяльність, діяння, творчість і самотворення. *Самоосагнення* як прояв самосвідомості розкривається через спонтанно-духовний компонент Я-концепції, містить такі формовияви, як самоідентифікація, самореалізація, самоздійснення й самоактуалізація, й дає змогу досягти рівня смисложиттєвої визначеності, внутрішньої зібраності, морально-світоглядної обґрунтованості. При цьому повноцінне самовизначення суб'єкта відбувається якраз на підґрунті духовно-екзистенційного прозріння, через інтеграцію у зміст самосвідомості попередніх етапів реалізації себе у світі й укорінення її формовиявів у трансцендентному сенсі особистісно значущого буття-існування.

Осмилення й систематизація усіх складових і структурних компонентів Я-концепції уможливує моделювання архітекτονіки внутрішньої організації самосвідомості особистості як надскладної системи, яка у зв'язку із необхідністю самовизначення охоплює самоусвідомлення, самопізнання, самооцінку, самоідентифікацію, самоприйняття, самоосмилення, самомотивацію, самовизначення, самореалізацію, самоспостереження, саморефлексії

Таблиця 3

Взаємозалежність процесів самосвідомості, компонентів Я-концепції та онтофеноменальних етапів розгортання самовизначення людини

Процеси само-свідомості	Компоненти позитивно-гармонійної Я-концепції (за О.Є. Фурман)	Формовияви самосвідомості	Маркери самосвідомості	Етапи онтофеноменального розгортання самовизначення	Зміст самовизначення у свідомісному контексті
Самопізнання (за І.І. Чесноковою)	Ментально-когнітивний: Я-образ суб'єкта	Самоусвідомлення Самопізнання Самоспостереження Самоосмислення Самоаналіз Саморефлексія	Уявлення, знання, думки про себе; усвідомлення особистих характеристик, рис, можливостей, здібностей, потенціалу	<i>Прагматично-ситуаційний:</i> формування знань про себе, усвідомлення власного Я, критичне осмислення досвіду та самоаналіз власних дій, емоцій, почуттів, сенсів	Забезпечує самопізнання, самоосмислення як суб'єкта поведінки, діяльності, спілкування
Самоствавлення (за І.І. Чесноковою)	Емоційно-оцінковий: Я-ствавлення особистості	Самооцінка Самоприйняття Самовизнання Самоповага Самозасудження Самовиправдання Самомотивація	Самооцінка, емоційне ставлення до себе; конгруентність, прийняття / неприйняття себе	<i>Соціально-мотиваційний:</i> емоційно-ціннісне ставлення до себе, прийняття або неприйняття власного Я, мотиваційна база для дій, вчинків, діяльності, творчості	Формує внутрішню готовність до вибору, впливає на віру в себе та відповідальність за власні, спонтанні і вмотивовані, дії
Саморегуляція (за І.І. Чесноковою)	Вчинково-креативний: Я-вчинок індивідуальності	Самоконтроль Саморегуляція Самонавчання Самовиховання Саморозвиток	Дії, які відображають внутрішню позицію; самореалізація особистістю власних поведінок, діяльності і спілкування, вчинків	<i>Екзистенційно-діяльний:</i> вольова організація поведінки, самокерування, втілення рішень у діях, учинках, діяльності, діянні, творенні і самотворенні	Є виявом самосвідомості у конкретних екзистенційних рішеннях, кроках, спрямованих на зміну або утвердження свого Я
Самоосвятнення (за О. Є. Фурман)	Спонтанно-духовний: Я-духовне універсуму	Самоідентичність Самоусунення Самозбереження Самовідповідальність Самоідентифікація Самореалізація Самовактуалізація Самоствердження Самоздійснення	Смисложиттєва визначеність, морально-екзистенційна зорієнтованість, внутрішня обґрунтованість смислу буття, спроможність до	<i>Духовно-сліддіяльний:</i> пошук і віднаходження сенсу, визначення цінностей, вибір смисложиттєвих орієнтирів і шляхів розвитку особою власної індивідуальності	Визначає цілісність і спрямованість власного Я, обґрунтовує морально-світлоглядні рішення, зорієнтовує особу в кризових ситуаціях повсякдення

сію, самоконтроль, самоідентичність та безліч інших феноменів зі сфери «само-», які забезпечують її здатність усвідомлювати й пізнавати себе, а також активно взаємодіяти з довкіллям, приймати раціональні й конструктивні рішення та нести відповідальність за перебіг свого життя. До прикладу, у сферу впливу *самопізнання* як процесу самосвідомості віднесено: а) самоусвідомлення як первинне відчуття себе суб'єктом переживання і дії; б) самопізнання, що передбачає активне дослідження своїх психічних властивостей і потенціалу; в) самоспостереження, яке виявляється через уважне фіксування своїх внутрішніх станів; г) самоаналіз, репрезентований раціональним, критичним осмисленням змісту власної діяльності та поведінки; д) самоосмислення, спрямоване на інтерпретацію прожитого досвіду; і, нарешті, е) саморефлексію, ідентифіковану як глибоке переосмислення власного Я на підґрунті набутого досвіду. У форматі самовизначення ці форми-свідчення забезпечують когнітивне підґрунтя для усвідомленого вибору особою життєвих орієнтирів.

У змісті *самоставлення* виокремлено компоненти внутрішнього Я, які пов'язані із емоційними самооцінками й значною мірою впливають на рівень впевненості, мотивації й автентичності повсякденних рішень суб'єкта діяння. Усвідомлене й раціональне самовизначення вимагає задіяння таких формовиявів самосвідомості, як позитивна самооцінка, конструктивне самоприйняття, відкрите самовизнання, стабільна самоповага, результативна самомотивація, що відіграють роль внутрішнього емоційно-позитивного підкріплення цілеспрямованої поведінки і діяльності особи; тоді як неусвідомлене й нераціональне – самозасудження й самовиправдання, що характерні для деструктивної або дисгармонійної Я-концепції й потенційно зумовлюють внутрішньо-особистісний конфлікт щодо траєкторії власної самореалізації чи самоздійснення.

Свідомісну сутність *саморегуляції* диференційовано через такі оприявлення самосвідомості, як самоконтроль, саморегуляція, самонавчання, самовиховання і саморозвиток, що сукупно забезпечують вихідні позиції для внутрішнього скеровування власним Я та поступового втілення своїх домагань у реальну дійсність через дії, вчинки і творчість, забезпечуючи потенційну здатність не лише думати, осмислювати, відчувати, реагувати, а й раціонально діяти відповідно до власних цілей, цінностей та ідеалів.

Водночас *самоосягнення*, яке задає ціннісно-смыслову орієнтацію саморозвитку, самовизначення і самоздійснення особи та охоплює смисложиттєві орієнтири, що постають на підґрунті саморефлексії, формовиявляється через самоідентичність (відчуття внутрішньої цілісності у часі), самоусунення й самозбереження (підтримання, стабілізацію або захист себе у несприятливих умовах довкілля), самовідповідальність (готовність діяти відповідно до власних цілей і переконань), а також через особистісну самоідентифікацію як усвідомлення й осмислення своєї приналежності до системи соціальних цінностей чи певної соціокультурної групи як їх носія. Особливо важливими для самовизначення є такі ключові прояви самоосягнення, як самореалізація, самоактуалізація, самоствердження та самоздійснення, що потенційно відображають вищі, екзистенційно наповнені, форми буття-існування суб'єкта відповідно до власних глибинних сенсів, ідеалів і термінальних цінностей, формують фундаментальний смисловий базис та визначають його життєву орієнтацію і внутрішню цілісність.

Філософсько-психологічна інтерпретація онтофеноменальних етапів розгортання самовизначення у свідомісному контексті уможливорює розгляд його як засадничого принципу чи сенсозначимого центру, функціональним завданням якого постає інтеграція усіх процесів і формовиявів самосвідомості і спрямування їх у бік свідомого вибору особою цінностей, цілей і напрямку реалізації власного життєвого шляху (*табл. 4*).

Метатеорія свідомості у філософсько-психологічному осмисленні А.В. Фурмана [30] відкриває перспективу дослідження її *функціоналів* – динамічних утворень, що не тільки визначають конкретні способи прояву цього явища у пізнавальних, емоційних, комунікативних чи екзистенційних актах, а й фіксують джерела розгортання її спонтанної активності у сфері самовизначення особи. У цьому розумінні кожен функціонал свідомості – це живий канал транзиту енергії, змісту й форми, що поєднує глибинні пласти особистісної присутності людини у світі із символічним простором соціокультурної дійсності.

Онтофеноменальні етапи самовизначення, на підґрунті яких розгортається процес і результат визначення себе у світі, у функціональному аспекті здебільшого формовиявляються через внутрішні ресурси та поняттєві засоби самопізнання, самоосмислення і само-

Таблиця 4
Психозмістове розгортання онтофеноменальних етапів самовизначення людини у свідомісному контексті

Онтофеноменальні етапи самовизначення	Формовияви самосвідомості	Сутність формовияву самосвідомості	Значення формовияву самосвідомості у самовизначенні	Реалізація формовияву самосвідомості під час самовизначення
Прагматично-ситуаційний	Самоусвідомлення	Усвідомлення власних психічних станів, думок, переживань	Створення внутрішнього фундаменту для свідомого вибору життєвого шляху	Фіксація й осмислення власного досвіду в конкретній життєвій ситуації, усвідомлення себе як суб'єкта вибору та дії
	Самопізнання	Активне пізнання особистістю власних рис-якостей, мотивів, потенціалу	Виявлення особистісних ресурсів для реалізації життєво значущих цілей	Усвідомлення особистісних рис, мотивів, потреб, цінностей, власних здібностей
	Самоаналіз	Осмислення власних думок, дій, емоцій, мотивів, екзистенціалів	Поглиблення розуміння особистих мотивацій, причин поведінки, внутрішніх конфліктів	Рефлексивне осмислення своїх думок, дій, почуттів, цінностей, сенсів
	Самоінтерпретація	Особистісне переосмислення життєвих подій, витлумачення власних переживань, когніцій, здатностей	Формування внутрішньої послідовності досвіду, осягнення його змісту, надання йому індивідуального сенсу	Докладання особистісного смислу до власного психоемоційного досвіду та до сув'язі внутрішніх переживань
	Самодіагностика	Розпізнавання актуального психоемоційного стану та динаміки особистісного розвитку	Встановлення зв'язку між психоемоційним станом та інтелектуальним потенціалом, особистісними рисами-можливостями і зовнішніми чинниками буттєвості	Спостереження за змінами в емоційному фоні, поведінці та мотивації, виявлення внутрішніх станів та особистісних змін
	Самоспостереження	Спрямоване усвідомлення своїх внутрішніх та психоемоційних станів, поведінки і діяльності	Коригування власних дій відповідно до внутрішніх цілей, соціальних умов та особистих можливостей	Самісний моніторинг перебігу внутрішніх процесів «тут-і-тепер», самоосягнення власного екзистенційного потенціалу
	Самозвітування	Фіксація та усвідомлення досягнень, помилок і результатів діяльності, їх відповідність особистим цілям	Сприяння формуванню відповідальності за прийняті рішення і результати персонального вчинення	Внутрішній діалог, формулювання внутрішніх оцінок і підсумків, рефлексивна корекція діяльності
	Самоосмислення	Узагальнення знань про себе для створення цілісної картини індивідуального Я суб'єкта життєдіяльності	Формування усвідомленої Я-концепції особистості як центральної ланки її самосвідомості	Систематизація знань про себе, свої цілі, потреби та прагнення, створення цілісного уявлення про своє Я як про самоконцепцію

Прод. табл. 4

1	2	3	4	5
Соціально-мотиваційний	Самооцінка	Оцінка своїх можливостей та особистісної значущості в соціальному контексті повсякдення	Визначення меж особистісного вибору та самореалізації за реальних умов життя	Емоційне та ціннісне оцінювання себе, самооцінка як окремих підсумок роботи над собою
	Саморегуляція	Свідоме керування своєю поведінкою, емоційними станами, ритмом діяльності	Підтримання внутрішньої стабільності, адаптації до соціуму, самокоординації	Використання самоконтролю, технік емоційної регуляції в поведінці і діяльності
	Самопідтримка	Формування внутрішньої опори для подолання життєвих труднощів	Посилення психологічної стійкості, витримки себе у складних ситуаціях	Активізація внутрішніх ресурсів, позитивне самоствердження та схвалення своїх дій і вчинків
	Самозаспокоєння	Здатність до зниження внутрішнього напруження і до стабілізації власної емоційно-почуттєвої сфери	Підвищення адаптаційного потенціалу, умиротворення, незважаючи на окремі труднощі	Використання методів самозаспокоєння, медитації, афірмацій для зменшення тривоги, стабілізації емоційних станів
	Самопрощення	Прийняття власних помилок без самознищення чи надмірної провини	Визволення від почуття провини, психоемоційне відновлення особистісних ресурсів	Усвідомлення права на помилки і зобов'язаності їх виправлення, посилення самоповаги
	Самомотивація	Здатність до внутрішньої активізації і спрямування ресурсів для і на досягнення мети	Підтримка внутрішнього прагнення до розвитку і стимулювання життєвих досягнень	Постановка й активізація особистісно значущих цілей, самостимулювання
	Самозахист	Механізм внутрішнього збереження Я в умовах зовнішнього тиску	Психологічне збереження цілісності Я в умовах стресу чи критики	Формування особистісних меж, використання копінг-стратегій для обстоювання та для утвердження себе
	Самоінтеграція	Поєднання розрізнених аспектів Я в єдину, психодуховно згармонізовану, структуру	Гармонізація свого внутрішнього світу, узгодження існуючих суперечностей і тенденцій	Об'єднання, інтеграція внутрішніх аспектів індивідуального Я в єдину цілісну організованість
	Самоприйняття	Прийняття себе з усіма позитивними та негативними рисами, комплексами, домаганнями	Уможливлення автентичного вибору, базованого на позитивно-гармонійній Я-концепції	Усвідомлене прийняття своїх сильних і слабких сторін, що забезпечує внутрішню цілісність і самотунність

Прод. табл. 4

1	2	3	4	5
Екзистенційно-діяльний	Самоконтроль	Керування власними емоціями, імпульсами, поведінкою і діяльністю	Персональне (емоційне, інтелектуальне, вольове) підтримання послідовності дій у процесі самореалізації	Свідоме регулювання власних імпульсів і поведінки в напрямку досягнення поставлених цілей
	Самоідентифікація	Усвідомлення приналежності до певної групи, етносу і внутрішнє прийняття своєї ментальності	Орієнтування в конкретному етносоціальному просторі, світі культури, віднаходження свого місця в ньому	Усвідомлення своєї ролі, приналежності до соціальних, культурних, професійних, національних ціннісних спільнот
	Самореалізація	Прагнення до втілення свого потенціалу, що реалізується у вчинкових діях	Цільовий вектор, напрям і мета самовизначення як умови здійснення себе	Втілення особистісного потенціалу у діяльності, діях, творчості, вчинках
	Самоактуалізація	Усвідомлене прагнення-екзистенція до повної реалізації своїх здібностей	Реалізація найвищих потреб, розвиток власного психодуховного потенціалу	Інтенсифікація персонального розвитку та збереження власної автентичності
	Самопроєктування	Моделювання образу майбутнього Я та бажаної життєвої перспективи персонального зростання	Свідомісне конструювання індивідуальної життєвої траєкторії як перспективи самоздійснення	Формування життєвих орієнтирів, візуалізація майбутнього, створення життєвої програми дій
	Самостратегування	Визначення довгострокових життєвих цілей, шляхів та засобів їх досягнення	Побудова траєкторії персонального розвитку і самореалізації	Визначення стратегічних цілей і засобів їх досягнення на власному життєвому шляху
	Самопрограмування	Створення кількох імовірнісних особистих програм, заснованих на цінностях, значущих цілях і власних ресурсах	Встановлення внутрішніх настанов, ціннісних життєвих орієнтирів та їх смислове уконкретнення	Формування системи переконань, що спрямовують поведінку і діяльність в обраному напрямку життєдіяльності
	Самоутвердження	Ствердження персональної значущості свого індивідуального Я в контексті переважання суб'єктивного над об'єктивним, духовного над матеріальним	Прийняття себе як суб'єкта власного життя, як особистості та індивідуальності	Прояв ініціативності, активної життєвої позиції, наполегливості і сили духу

Прод. табл. 4

1	2	3	4	5
	Самовідповідальність	Усвідомлення себе як джерела власних рішень та їх потенційних наслідків	Сприйняття себе як джерела й відповідального автора власного життя	Усвідомлення і прийняття відповідальності за власний життєвий вибір, за діяльність і вчинки
Духовно-післядіяльний	Самоосмислення	Екзистенційне усвідомлення смислу власного ось-буття у мереживі виконання актуальних життєвих завдань	Переоосмислення власного життєвого шляху в контексті самісного сенсотворення	Філософське осмислення життєвого досвіду, усвідомлення сенсу власного життя й значення відповідних дій і вчинків
	Самоаналіз	Ретроспективне оцінювання особистістю подій та деталей життєвого шляху та власного персонального розвитку	Ідентифікація цінностей та принципів, що визначають ситуації та подробиці свого життєвого шляху	Критичне оцінювання деталей і фактів власного досвіду в контексті актуальних смисложиттєвих орієнтирів
	Самоінтерпретація	Витлумачення особою для себе внутрішньо узгодженого, цілісного смисложиттєвого наративу	Побудова єдиної ціннісно-сміслової картини свого повсякдення	Переоосмислення пройденого шляху, зміслове наповнення життєвих подій і можливих ситуацій
	Самооцінка	Сприйняття себе як суб'єкту носія цінностей, що визначають власний життєвий курс	Здатність бачити себе як суб'єкта, автора, творця власного життя і повсякдення	Самоцінність, критичне осмислення свого Я, формування оновленої ціннісної системи за етапами становлення особистості
	Самоідентичність	Стилке, цілісне уявлення про себе як про біопсихосоціокультурну організованість життя у часі і просторі	Забезпечення єдності життєвої позиції та внутрішньої цілісності власної особистості	Усвідомлення конгруентності власного Я у площині часу земного життя і його суб'єктивного сприймання
	Самоспостереження	Глибинне спостереження особи за потоком власних думок, емоцій, мотивувань, внутрішніми суперечностями і сумнівами	Виявлення суперечностей, що заважають внутрішній цілісності й узгодженості	Глибокий інтроспективний аналіз конгруентності свого Я та його самісних ресурсів
	Самозвітування	Підеумовування пережитого досвіду і виявлення значущих змін, прогресивної і регресивної ліній особистісного розвитку	Набуття нового етноментального та особистісного досвіду через постійно здійснювану рефлексію	Визначення значущості здійсненого вибору та усвідомлення змін у сферному життєпотопці власного Я

Заклнч. табл. 4

1	2	3	4	5
Духовно-пiслядiяльнй	Самокритика	Об'єктивне i чесне оцiнювання власних учинкiв, особистiсних рис-якостей i психiчних тенденцiй особистiсного зростання	Усвiдомлення своїх недолiкiв як точки потенцiйного персонального зростання	Об'єктивний аналіз помилок, спрямування на самовдосконалення i саморозвиток, на екзистенцiю життєздiйснення
	Самопрогнозування	Уявлення про власне майбутнє на засадах аналізу минулого i теперiшнього, зовнiшнiх ресурсiв i власних психодуховних можливостей	Формування смислотжиттєвої орієнтації на власне майбутнє як антиципаційна робота над особистісним розвитком	Прогнозування наслідків власних виборів, планування сценаріїв своєї буттєвості на ґрунті попереднього життєвого досвіду
	Саморефлексія	Аналіз свого Я, досвіду, дій в напрямку їх обґрунтованості, узгодженості, раціональності, відповідності власним цінностям, сенсу життя та ін.	Поглиблення розуміння себе й забезпечення належної вмотивованості здiйсненого вибору та відповідних йому дiяльностей i вчинкiв	Пошук актуальних вiдповiдей на екзистенцiйні питання власного ось-буття у регулярно здiйснюваних актах рефлексивного замикання

реалізації, завдяки яким особа усвідомлює, пізнає, інтерпретує, оцінює, регулює, визначає та реалізує власну ідентичність у контексті свого життєвого шляху. В побудові Я-концепції аналізовані функціонали утворюють цілісну й організовану систему, кожна складова якої виконує визначену роль: пізнавальні структури (самоусвідомлення, самопізнання, самостереження, самоаналіз, саморефлексія, самоосмислення та ін.) роблять усвідомленим знання про себе як про суб'єкта думок, почуттів, досвіду і дій; афективні засоби (самооцінка, самоприйняття, самоповага, самовизнання, самозасудження, самовиправдання та ін.) формують підстави для позитивно-емоційного чи негативного ставлення до себе – від гармонійного і конструктивного самоприйняття до самокритики й аж до внутрішнього конфлікту; регулятивні утворення (самоконтроль, саморегуляція, самонавчання, самовиховання, самомотивація, саморозвиток та ін.) уможливають ефективне керівництво власною поведінкою, розвиток і діяння відповідно до своїх цілей; інструменти самоосягнення (самоідентичність, самоідентифікація, самореалізація, самоактуалізація, самоствердження, самоздійснення, самовідповідальність та ін.) впливають на відображення глибинної екзистенційно-сислової орієнтації суб'єкта, зумовлюючи його спрямованість на досягнення цілісного й осмисленого життя.

Вочевидь, окремої уваги заслуговує група захисно-компенсаторних ресурсів, які виконують функцію психологічного збереження особистості у випадку дисгармонійної Я-концепції чи в умовах внутрішньої / зовнішньої загрози. До них належать самозбереження – як інстинктивна або усвідомлена стратегія уникнення руйнівного впливу на психіку, а також самоусунення – як свідоме або неусвідомлене дистанціювання себе від травматичних ситуацій, надмірної відповідальності чи соціального конфлікту. Причому наявність їх може свідчити про прагнення до підтримання внутрішньої цілісності, балансу та уникнення психологічного виснаження, особливо у критичних чи екзистенційно напружених ситуаціях, або ж про надвисокий рівень саморегуляції, дезадаптації чи запобігання деструкціям свого Я.

Внутрішні ресурси самосвідомості, що сприяють розвитку здатності особистості орієнтуватися у суб'єктивному Я, здійснювати самопізнання, використовувати самоконтроль,

сприяти самоприйняттю, розвивати позитивну самооцінку та забезпечувати повноцінну самореалізацію, формують внутрішні умови для самовизначення як інтегруючої дії, діяльності, вчинку чи діяння, що відображає особисту свободу, відповідальність і прагнення до самоздійснення. Проте використання цих ресурсів вимагає значних вольових зусиль для підтримання внутрішньої цілісності, стійкості у виборі і спроможності окремої людини протистояти впливам соціального довкілля. Віднесення групи захисно-компенсаторних ресурсів, зокрема самозбереження і самоусунення, до групи спонтанно-духовних процесів самосвідомості пов'язане з їх роллю у забезпеченні конгруентності Я, куди входить збереження доброзичливого ставлення до себе, унормування сенсу актуальної бездіяльності, гарантування цілісності свого життєвіття, підтримка позитивної самооцінки та ін. У цьому разі Я-концепція орієнтує особистість на нетривале утримання від активних дій щодо власного самоздійснення на користь кращого соціального адаптування, підтримання ситуативної рівноваги чи тимчасового відчуття стабільності.

З іншого боку, зазначені ресурси самосвідомості слушно трактувати і як специфічні поняттєві засоби, що сприяють самовизначенню особи. У традиційному розумінні, це способи, прийоми, методи, за допомогою яких здійснюється діяльність, досягається результат чи розв'язується певне завдання. У контексті визначення себе здебільшого засобами є стратегії, механізми або психічні процеси, що дають змогу людині пізнавати, оцінювати, коригувати і формувати свою Я-концепцію, розвивати власний потенціал та приймати усвідомлені й осмислені рішення щодо свого життєвого шляху, допомагаючи їй орієнтуватися у суб'єктивному світі, впливати на перебіг персонального самоусвідомлення та визначати напрямки життєдіяльності. Поняттєві засоби самовизначення, задіяні у свідомісному форматі, мають процесно-діяльнісну природу (сприяють активному використанню персональних ресурсів у напрямку пізнання себе, вирішення внутрішніх суперечностей, оцінювання своїх дій, учинків чи здійснених виборів, прийняття рішень, які призводять до особистісного зростання), характеризуються цілеспрямованістю (осмислення актів учинення з метою їх оцінки у процесі самоаналізу, формування позитивного ставлення до себе, визначення сильних і

слабких сторін під час самооцінки та ін.), слугують засобами здійснення внутрішніх психологічних дій (контролювання своїх емоцій, настроїв і поведінкових проявів у ході саморегуляції, розуміння й узмістовлення власних переживань упродовж самоінтерпретації), передбачають активну участь людини у визначенні себе і свого Я (утвердження через активну, творчу, спонтанну діяльність, цілеспрямовані кроки, визначні діяння чи героїчні вчинки своєї соціальної значущості і права на самовираження внаслідок самоутвердження), зосереджуються на підтриманні цілісності й відповідальності за своє життя (забезпечення персональної автономії та незалежності у здійсненні значущих виборів та прийнятті ключових рішень через самовідповідальність). Структурування означуваних поняттєвих ресурсів за онтофеноменальними етапами визначення особистістю самої себе уможливорює дію такого функціоналу як внутрішнього підґрунтя для утвердження її самовизначення.

Розуміння потенціалу аналізованих засобових ресурсів самовизначення у сфері самосвідомості сприяє не тільки пізнанню себе, а й спрямуванню поведінки, діяльності, функціонування емоційно-почуттєвої сфери; вводночас інколи стимулює зміни змістового наповнення ціннісно-сислової сфери особи в напрямку побудови свого унікального й автентичного життя. Так, на прагматично-ситуаційному етапі використовуються ресурси, які забезпечують розгортання процесів самопізнання, аналізу та осмислення власного досвіду, мотивів, станів, переживань і смисложиттєвих вартостей: самоаналіз дає змогу свідомо розмірковувати над своїми думками, почуттями та діями задля їх глибшого розуміння; самоінтерпретація надає сенсу внутрішньому досвіду, формує особистісно значущі уявлення про себе; самодіагностика спрямовує на виявлення психологічних проблем або змін у внутрішньому стані особи; самоспостереження активізує її здатність фіксувати внутрішні процеси в реальному часі; самозвітування уможливорює формулювання підсумкових оцінок, самозвітів, самоаналізів, самоспостережень і саморефлексій щодо своїх переживань чи пережитих подій; самоосмислення сприяє побудові цілісного уявлення про себе на ґрунті результатів самопізнання, самоінтерпретації, самоосмислення і самоусвідомлення.

Серед поняттєвих ресурсів, які використовуються особою на соціально-мотиваційному

щаблі самовизначення, визначальна роль належить ставленню до себе, саморегуляції емоцій і внутрішній підтримці, що прямо впливає на силу й сталість визначення себе. Самооцінка як емоційно-когнітивний процес уможливорює визначення своєї значущості, здатності, потенціалу; саморегуляція забезпечує контроль над емоційними реакціями й зовнішніми виявами поведінки; самопідтримка і самозаспокоєння допомагають справлятися зі стресом, невдачами та емоційною нестабільністю в критичні моменти життя; самопрощення звільняє від почуття провини й розблоковує подальший розвиток та особистісне зростання; самомотивація підтримує прагнення особи до дій, діянь і вчинків; самозахист спрямовує активність на збереження стабільності Я у складних соціальних ситуаціях; самоінтеграція відкриває шлях до узгодження й інтеграції суперечливих складників Я-концепції в цілісне, конгруентне й стабільне Я.

До поняттєвих ресурсів, які використовуються суб'єктом на екзистенційно-діяльному рівні його самовизначення, віднесено сукупність засобів, які забезпечують зв'язок між внутрішнім світом особистості та її зовнішніми діями, вчинками, діяннями, сприяючи реалізації себе у світі. Серед них унааявлені самоідентифікація, що дає змогу усвідомити свою соціальну чи ціннісну приналежність; самореалізація й самоактуалізація, що узасаднюють саморозвиток, прояв відповідальності й утвердження цілісної життєвої позиції; самопроекування, що передбачає формування образу бажаного майбутнього; самостратегування і самопрограмування, які сприяють побудові життєвих планів, стратегій і програм відповідно до екзистенційних орієнтацій; самоствердження, котре визначає здатність взаємодіяти із соціальним довкіллям й підтверджувати свою самоідентичність; самовідповідальність, що обґрунтовує моральну основу вчинків й підкріплює зрілість здійсненого вибору.

Нарешті, на духовно-післядіяльному етапі самовизначення людина задіює засоби, які формують рефлексивне підґрунтя для перегляду власних цінностей і переконань – самоосмислення, самоінтерпретацію, самоаналіз, самооцінку, самоспостереження, самозвітування, самокритику та ін. До прикладу, самопрогнозування уможливорює передбачення наслідків власного вибору, а саморефлексія ініціює пошук відповідей на глибинні екзис-

тенційні питання стосовно майбутнього власного Я.

Феноменальні прояви самовизначення у внутрішньому світі суб'єкта доцільно розглянути й крізь призму принципів, закономірностей і нормативів циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана [34; 38, с. 85-156]. При цьому, обґрунтовуючи таке рішення, зазначимо, що однойменний учинок відомий український мислитель, засновник філософсько-психологічної теорії вчинку В.А. Роменець відносив до афективної (спонукальної) складової самосвідомості, вважаючи, що він постає не стільки як раціональний чи вольовий акт, скільки як емоційно забарвлений процес, глибоко пов'язаний із переживанням свого Я, боротьбою мотивів, інтимною оцінкою власної автентичності і так само внутрішньою здатністю приймати рішення й здійснювати значущий вибір у координатах свободи і відповідальності [1; 15; 18]. Враховуючи, проте, вектор на об'єднання чи, власне, спрямування й узгодження різних складових внутрішнього світу в єдине ціле й надання їм цілеспрямованості в аспекті свідомого вибору життєвих орієнтирів, осмислення сенсу життя, а також внутрішньої ідентичності й конгруентності реального, соціального та ідеального Я, наголосимо на доцільності віднесення його до складу вчинково-креативного компонента позитивно-гармонійної Я-концепції індивідуальності (О. Є. Фурман (Гуменюк) [39; 42-43]). До того ж, враховуючи твердження А.В. Фурмана про свідомість (й відтак самосвідомість – А.Л.), яка «важко піддається розвитку і зміні, адже є неприродною, субстанційною, тобто знятим (у термінології Г.В.Ф. Гегеля) екзистенційним продуктом її духовного життя...» [35, с. 30], усе ж вважаємо наявність самовизначення у сфері її функціонування вагомим чинником забезпечення «не лише ситуаційного відображення дійсності, а й породження її сенсодайних і смисложиттєвих сутностей, що уможливорює соціальне конструювання та особистісне самотворення» [Там само].

Феномен самовизначення, осмислений крізь призму вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана, уможливорює аналіз специфіки визначення себе на різних етапах-компонентах учинку, що дає змогу інтерпретувати назване явище як переважно внутрішній, глибоко особистісний та ціннісно значущий акт, який розгортається у сфері впливу Я і формує

цілісну систему життєвих орієнтирів, мотивів і смислів, завдяки яким суб'єкт не тільки усвідомлює себе в контексті власного буття, а й здійснює відповідальний вибір, самореалізується в соціокультурному просторі та забезпечує внутрішню узгодженість між намірами, діями й моральними принципами. На першому вчинковому етапі – *ситуаційному* – відбувається зіткнення Я з певною внутрішньою або зовнішньою подією, обставиною, проблемою, що вимагає здійснення вибору або прийняття вагомого рішення. Тоді ж особистість, унаслідок задіяння механізмів самоспостереження й самоусвідомлення, фіксує власні переживання, думки, емоційні реакції й поведінкові прояви, інтерпретуючи себе у певному контексті, сприймаючи проблемність функціонування свого Я в конкретних обставинах й визнаючи необхідність самообілізації, що уможливорює задання внутрішніх умов для вільного вибору на пряму свого життєреалізування й закладання підґрунтя для здійснення самовизначення.

На другому етапі – *мотиваційному*, – коли людина, задаючи питання «Хто я?», «Чого прагну?», «Що для мене справді важливо?» й задіюючи при цьому відповідні механізми свого Я, звертається до власного внутрішнього світу у пошуках підстав для майбутньої дії, самопізнання дає змогу їй окреслити власні потреби, переконання й цінності, самооцінка – сприяє критичному аналізу ресурсів та можливостей в контексті реалізації обраного, самоприйняття – спонукає визнавати не лише сильні сторони, а й обмеження та ін., що в підсумку дає підстави для трактування акту самовизначення як внутрішньої події, сутність якої полягає у прийнятті себе у своїй цілісності, усвідомленні власних цінностей і потреб, а також відповідальності за майбутній життєвий вибір, що сприяє гармонійному розвитку особистості та її самореалізації в соціокультурному довіклі.

Третій етап вчинку самовизначення – *дійовий* – виявляється моментом прийняття й реалізації прийнятого рішення чи морального вибору. Саме тут актуалізується цінність таких засобів-інструментів зі сфери впливу Я, як самоутвердження, що передбачає активне відстоювання своїх позицій, цінностей, кордонів; самореалізації, яка означає втілення власного потенціалу в реальних діях, у виборі, що відображає автентичне Я; саморегуляції, котра забезпечує контроль за внутрішніми станами

та поведінкою й спрямовується у бік узгодження бажань із моральними нормами, цілями та наявними можливостями. На цьому етапі вчинок самовизначення розкривається не як вольовий чи поведінковий імпульс, а як результат внутрішнього узгодження себе з обраним шляхом і, відповідно, вказує на рівень конгруентності власного Я.

Четвертий етап – *післядія* – рефлексія, що виходить за межі операційно-діяльній фази й завершує вчинок самовизначення, уможливаючи переосмислення й переозначення своїх дій, діянь, діяльності, визначення їх особистісного значення та наслідків як для соціуму, так і в аспекті впливу на цілісність та гармонійність внутрішнього світу. Тоді ж актуалізуються такі інструментали, як самоаналіз, що дає змогу переоцінити зміст своїх рішень, їх доцільність та ефективність; само-рефлексія, яка сприяє поглибленому емоційно-смісловому осмисленню значущості здійсненого вибору для узгодження ідеального та соціального Я; самоосмислення, котре забезпечує можливість інтеграції досвіду в структуру особистості, допомагаючи задіянню нового досвіду у внутрішню структуру самосвідомості й підтримуючи нове розуміння себе. Цей етап закономірно набуває конфігурації «точки зростання», адже навіть у разі помилки особа отримує новий ресурс для подальшого самовизначення і самоздійснення (*рис. 2*).

Інтерпретація процесу самовизначення у рамках вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана трактує його як послідовність інтегральних, динамічних і феноменально наповнених актів, у змісті яких задіяні різні формовияви самосвідомості – пізнавального, емоційного, регулятивного та рефлексивного спрямування. Кожен із них має свою функцію, але всі вони разом виконують смислоутворювальну роль у формуванні внутрішніх умов для становлення суб'єкта, здатного до обґрунтованого, цілісного, усвідомленого морального вибору та насиченого, збалансованого, повноцінного й осмисленого життя. Аналізовані маркери, супроводжуючи процес визначення особою себе щодо сенсожиттєвих орієнтирів, цінностей, соціальної ролі та власного місця у світі, сукупно діють як внутрішній механізм, який уможливорює особистісну цілісність, внутрішню автономію й справжню автентичність особи. Саме тому вчинок самовизначення – не точкова, одномоментна чи одноразова подія, а сукупність процесів і формовиявів

1 – ситуація:

передбачає зіткнення Я з певною подією, обставиною, проблемою, що вимагає здійснення вибору або прийняття вагомого рішення, уможливує задання внутрішніх умов для вільного вибору й закладання підґрунтя для здійснення самовизначення

2 – мотивація:

визначає необхідність звернення до власного внутрішнього світу у пошуках підстав для самовизначення, забезпечує прийняття себе у своїй цілісності, наголошує на важливості усвідомлення власних цінностей і потреб та на прийнятті відповідальності за майбутній життєвий вибір

4 – післядія:

рефлексія, що уможливує переосмислення й переозначення здійсненого акту самовизначення, розкриття його суб'єктивного значення для соціуму та цілісності й гармонійності свого внутрішнього світу, набуває конфігурації «точки зростання» і забезпечує новий ресурс для подальшого самоздійснення

3 – дія:

актуалізується в момент прийняття й реалізації прийнятого рішення чи здійсненого морального вибору, розкривається як вольовий імпульс й водночас як результат внутрішнього узгодження себе з обраним шляхом і вказує на рівень конгруентності власного Я

Рис. 2

Онтогенетичні етапи-компоненти вчинку самовизначення людини у сфері самосвідомості

самосвідомості, що, розгортаючись від самопізнання аж до самоосягнення, у підсумку окреслюють напрям психічної активності, формують життєвий шлях особистості та уможливають її довершене психодуховне зростання.

Вчинок самовизначення, що здійснюється в просторі самосвідомості у форматі індивідуальної траєкторії життя особи, закономірно постає незавершеним, динамічним і поступальним рухом, відкриваючи можливості для подальшого зростання, осмислення та корекції нею власних екзистенційних виборів. У цьому контексті треба зважати на змістову циклічність сферної дії Я, що є змінним, поступовим, нелінійним процесом, який утворюється з безлічі взаємопов'язаних стадій, етапів, шаблів чи ланок та оновлюється на кожному етапі онтогенезу. Вочевидь у ролі незамкнутого витка такої спіралі постає завершений учин-

ковий акт у єдності ситуаційного, мотиваційного, дієвого і рефлексивного етапів-компонентів, на кожному з яких задіюються певні маркери самосвідомості як поняттєві засоби та водночас дієві ресурси, уможливаючи поступ уперед та вдосконалення внутрішнього Я людини з урахуванням досвіду повсякдення. Періодична повторюваність цього процесу виявляється в тому, що після кожного епізоду такої події персональна практика стає засадою для наступного життєвого вибору, черговий учинок відкриває новий етап у циклі самоздійснення, а завершений акт самовизначення змінює внутрішній світ особистості, трансформуючи її Я-концепцію і стаючи платформою для наступного етапу зростання. Наголосимо, що така безперервність учинку самовизначення має важливий психокультурний зміст, адже в момент утілення здійсненого вибору в соціальному просторі відбувається поєднання зовніш-

нього і внутрішнього, формального й особистісно значущого в єдину завершену цілісність, коли нові культурні смисли проникають у свідомість суб'єкта повсякдення. Відтак визначення себе на цьому етапі відбувається не тільки у внутрішньому світі особистості, коли вона взаємодіє із загальнолюдськими символами, соціальними нормами, з іншими людьми і таким чином здійснений нею учинок постає і як індивідуально значущий акт, і як важлива психокультурна подія.

У такому розумінневому ракурсі самовизначення перестає бути лише індивідуальним внутрішнім вибором і набуває соціального змісту, адже, визначаючись у свідомісному контексті, особа одночасно долучається до спільного світу символів, норм, традицій та ідеалів, не втрачаючи при цьому себе. І тому, міркуючи у рамках вітакультурної парадигми А. В. Фурмана [29], самосвідомість в концептуальному осередді Я постає не просто як психічний феномен «зверненої на себе свідомості», а як внутрішній відкритий простір, де в рамках самовизначення відбувається і привласнення необхідних нормативів, і розгортається культуро- і самотворення, де людина привносить у довкілля не лише знання про себе, а й транслює у зовнішній світ особистісно значущий смисл, бодай локально збагачуючи загальнолюдські надбання. У цьому баченні вчинок самовизначення – це внутрішня подія як значущий екзистенційний акт, що відбувається у видимому символічному полі і дає змогу особистості пізнавати, відчувати, актуалізувати потенціал свого Я та водночас ставати співучасником і співтворцем колективних цінностей та універсальних смислів.

Проведений логіко-змістовний та структурний аналіз феноменальних проявів самовизначення людини у сфері самосвідомості уможливив узагальнення їх у вигляді **табл. 5**.

Пропонована таблиця демонструє феноменологію прояву самовизначення людини у площині самосвідомості, що охарактеризовані крізь методологічну оптику вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана (див. попереду). Кожному з етапів вчинку самовизначення – ситуація, мотивація, дія та рефлексія, за В.А. Роменцем, – відповідають складові компоненти позитивно-гармонійної Я-концепції за О. Є. Фурман (Гуменюк), а також обґрунтовані нами онтофеноменальні шаблі самоздійснення й модальності Я [9], процеси,

формовияви, функціонали самосвідомості, зокрема особистісні ресурси та поняттєві засоби, що реалізують-утілюють її буттєве самоусвідомлення й екзистенційний вибір. Зокрема, на *ситуативному етапі вчинення*, який пов'язаний із переживанням себе в контексті актуального моменту і який охоплює рівень Я-образу суб'єкта, самовизначення реалізується через низку психологічних ресурсів когнітивного спрямування (самоусвідомлення, самоспостереження, самопізнання, саморефлексія, самоаналіз) та за допомогою сукупності засобів, серед яких визначальними є самоінтерпретація, самодіагностика, самоосмислення й самозвітування. *Мотиваційний етап*, будучи пов'язаний з активацією Я-ставлення особистості й зумовлений співвіднесенням свого майбутнього, з одного боку, із власними цінностями, спонуканими й потребами, а з іншого – зовнішніми, соціальними очікуваннями, вимагає задіяння афективних механізмів (самооцінки, самоприйняття, самовизнання, самоповага, самозасудження, самовиправдання) й засобів (самопідтримки, самозаспокоєння, самопрощення, самомотивації, самозахисту, самоінтеграції) самосвідомості. На *дійвовому етапі* постає Я-вчинок індивідуальності, що відображає значущість реалізації здійсненого життєвого вибору в напрямку формування бажаного образу себе й створення умов для досягнення оптимістичного майбутнього, де волюву реалізацію прийнятого рішення забезпечують психологічні ресурси самореалізації, самоактуалізації, самоідентифікації, самопроєкування, самостратегування, самопрограмування, самоутвердження, самовідповідальність, а такі дієві засоби, як самоконтроль, саморегуляція, саморозвиток, самовиховання й самонавчання, сприяють послідовному втіленню обраного курсу та підтримують цілісність особистості в процесі самоздійснення. *Рефлексивний етап*, що відображає Я-духовне універсуму і на якому особа критично осмислює зроблене й оцінює його відповідність як власним цінностям, так і значущим соціальним ідеалам, потребує використання самовідповідальності, самоздійснення, самозбереження, самоідентичності, самоусунення як ефективних психологічних ресурсів, а самоосмислення, самооцінки, самоінтерпретації, самоспостереження, самоаналізу, самозвітування, самокритики, самопрогнозування й саморефлексії – як ефективних засобів самовизначення. Такий підхід

Таблиця 5

Феноменальні прояви самовизначення людини у сфері самосвідомості

Етапи вчинку само-визначення	Онтофено-менальні етапи само-визначення	Модальності Я-концепції	Компоненти позитивно-гармонійної Я-концепції (за О.Є. Фурман)	Процеси самосвідомості	Формовияви самосвідомості	Ресурси самосвідомості	Поняттєві засоби самовизначення
Ситуаційний	Прагматично-ситуаційний	Я-реальне, «Я-ось-буття»	Ментально-когнітивний: Я-образ суб'єкта	Самопізнання	Самоусвідомлення, самоаналіз, самоінтерпретація, самодіагностика, самостереження, самозвітування, самоосмислення	Самоусвідомлення, самостереження, самопізнання, саморефлексія, самоаналіз	Самоінтерпретація, самодіагностика, самоосмислення, самозвітування
Мотиваційний	Соціально-мотиваційний	«Я-соціальне», «Я-в-очах-інших», «Я-дзеркальне»	Емоційно-оцінковий: Я-ставлення особистості	Самоставлення	Самооцінка, саморегуляція, самопідтримка, самозаспокоєння, самопрощення, самомотивація, самозахист, самоінтеграція, самоприняття	Самооцінка, самоприняття, самовизнання, самоповага, самозасудження, самовиправдання	Самопідтримка, самозаспокоєння, самопрощення, самомотивація, самозахист, самоінтеграція
Дієвий	Екзистенційно-дієльний	Я-ідеальне, «Я-майбутнє»	Вчинково-креативний: Я-вчинок індивідуальності	Саморегуляція	Самоконтроль, самоідентифікація, самореалізація, самоактуалізація, самопроєктування, самостратегування, самопрограмування, самоутвердження, самовідповідальність	Самоідентифікація, самореалізація, самоактуалізація, самопроєктування, самостратегування, самопрограмування, самоутвердження, самовідповідальність	Самоконтроль, саморегуляцію, саморозвиток, самовиховання, самонавчання
Післядієвий (рефлексивний)	Духовно-післядієльний	Я-рефлексивне, «Я-ціннісне», «Я-усвідомлювальне»	Спонтанно-духовний: Я-духовне універсуму	Самоосягнення	Самоосмислення, самоаналіз, самоінтерпретація, самооцінка, самоідентичність, самостереження, самозвітування, самокритика, самопрогнозування, саморефлексія	Самоідентичність, самовідповідальність, самоздійснення, самозбереження, самоусунення	Самоосмислення, самоаналіз, самоінтерпретація, самооцінка, самостереження, самозвітування, самокритика, самопрогнозування, саморефлексія

уможливило розгляд досліджуваного явища як цілісного процесу, під час якого актуалізуються пізнавальні, емоційні, вольові та ціннісні складники Я та відбувається вихід суб'єкта за межі своєї самосвідомості – у культурний простір, де він є співтворцем соціально значущого смислу.

Отже, категорії свідомості, самосвідомості і самовизначення осмислено за допомогою інструментів метатеорії свідомості, що синтезує їх нейрофізіологічні, психологічні, соціальні та філософські аспекти в єдину змістовну цілісність. Свідомість функціонує як найвища форма буття, яка не лише відображає дійсність, а й узадає рефлексивне розгортання пізнавальних, емоційних, інтуїтивних процесів, є підставою для обґрунтування значущості смислів та цінностей, простором для гармонійного особистісного зростання. Самосвідомість розглядається як складне психодуховне явище, що у своєму складі містить компоненти когнітивного, афективного, регулятивного та екзистенційного спрямування, є базисом для формування ідентичності й автентичності, формує підґрунтя для прояву відповідальності за своє буття, слугує опорою для самопізнання, самовизначення і самореалізації в контексті індивідуальної життєвої траєкторії. Самовизначення розгортається у просторі впливу внутрішнього Я, спрямовується на усвідомлення суб'єктом власної сутності, впливає з наявної системи цінностей, життєвих орієнтирів і спирається на засоби рефлексивного вибору у визначенні вектору своєї буттєвості. Осмислення досліджуваного явища крізь призму циклічно-вчинкового підходу уможливило визначення останнього як динамічного, глибоко особистісного й ціннісно навантаженого процесу, що специфічно проявляється на ситуаційному, мотиваційному, дійовому й рефлексивному етапах й задіює пізнавальні, емоційні, регулятивні та духовні засоби актуалізації свідомого Я. Феноменальні прояви самовизначення функціонують через спрямування складових Я-концепції та, ширше, самосвідомості у напрямку свого автентичного ось-буття, реалізуються за допомогою специфічних ресурсів та поняттєвих засобів аналізу удетальнень свого внутрішнього світу, оприявнюються через віднаходження себе у зовнішній реальності й визначають спроможність особи до універсального конструювання і творення загальнолюдських смислів та культурних цінностей.

ВИСНОВКИ

1. Повне проникнення в сутнісні засвіти свідомості як внутрішньої багатовимірної реальності буття особи можливе лише на основі метатеоретичного, міждисциплінарного, переважно філософсько-психологічного осмислення, що дало б змогу врахувати не лише її функціональну й нейрофізіологічну природу чи соціальні оприявнення, а й ціннісно-сміслові та екзистенційні виміри. Свідомість визначено як найвищу субстанційну форму людського буття, а разом з тим і як багатофункціональне, інтегральне і складне явище, що, поряд із відображенням дійсності, виявляється в актуалізації пізнавальних, почуттєвих, інтенційних, інтуїтивних психічних проявів та у породженні смислів, значень і цінностей, й уможливило її трактування не тільки як засобу чи ресурсу пізнання й визначення себе у мінливому світі, а й як внутрішнього простору особистісного зростання та збагачення довкілля. Свідомість, не маючи власного психічного змісту (психічної модальності) й черпаючи його з інших психічних властивостей і духовних форм, все-таки має певні феноменали (за А.В. Фурманом) – акти проживання, усвідомлення та інтерпретації внутрішніх і зовнішніх впливів власної буттєвості.

2. Обґрунтовано онтологічний зміст самосвідомості як засадничої умови самопізнання, самовизначення і самодійснення особи, охарактеризовано означуваний феномен як складну, багатовимірну реальність, динамічний акт осмислення себе у світі, діалог із власним ось-буттям, що поєднує когнітивні, афективні, регулятивні й екзистенційні виміри та формує в людини підґрунтя її психосоціальної ідентичності, індивідуальної автентичності, особистісної відповідальності та доведеного сенсу. Смісловим ядром самосвідомості визначено позитивно-гармонійну Я-концепцію, яка слугує передумовою для самопізнання, самооцінки і поведінкових проявів, постає в основі морального вибору, постановки цілей та ефективної самореалізації (за О.Є. Фурман). Архітектоніку самосвідомості проаналізовано через формовияви когнітивного, афективного, регулятивного та екзистенційного спрямування, кожен з яких репрезентує окремі аспекти внутрішнього світу особи та виконує специфічні функції у процесі самовизначення, забезпечуючи можливість самопізнання та усві-

домлення власного Я через самоспостереження, рефлексію й інтерпретацію набутого досвіду, визначаючи підґрунтя для позитивно-емоційного ставлення до себе, гармонійної самооцінки, інтелектуальної активності та безумовного самоприйняття, характеризуючи потенціал вольової організації поведінки і контролю діяльності, задаючи смисложиттєві орієнтири та сприяючи становленню персональної ідентичності й екзистенційної цілісності. Все це сукупно створює підґрунтя для осмисленого й відповідального вибору особою власного життєвого шляху. Досліджувані формовияви самосвідомості розглянуто як ресурси та поняттєві засоби, що забезпечують здатність людини до самопізнання, самоконтролю, самооцінки, саморефлексії й уможливають внаслідок цього її внутрішнє згармонізування та ефективну реалізацію в соціумі.

3. Розкрито й деталізовано самовизначення як внутрішній процес, що розгортається у просторі самосвідомості, охоплює усвідомлення особою суб'єктності свого Я, впливає з наявної системи цінностей, життєвих орієнтирів, визначається здатністю до рефлексивного вибору у фіксації напрямку свого осьбуття та потенційно призводить до ефективного саморозвитку, повної самореалізації і творчого самоздійснення в соціокультурному контексті. Інтерпретація здатності до визначення себе як ключового інтегративного принципу організації самосвідомості, обґрунтування позитивно-гармонійної Я-концепції як її сенсосеміологічного центру, що спрямовує когнітивні, афективні, регулятивні та екзистенційні формовияви у бік поглибленого самопізнання, усвідомлення важливих спонук та прийняття вольового рішення, визнання її значення як підґрунтя для побудови цілісного образу Я, підтримання психологічної стабільності й узгодженості між його реальним, соціальним та ідеальним складниками, уможливили трактування цього явища в ціннісно-рефлексивному плані й концептуалізацію в екзистенційному вимірі як фундаментальної засади й передумови осмислення свого буття, пізнання власної сутності й здійснення вільного та відповідального вибору, а також як підґрунтя для духовно-особистісного самотворення в межах унікального життєвого шляху.

4. Охарактеризовано феноменальні прояви самовизначення у сфері самосвідомості крізь призму циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана та представлено дієві поняттєві засоби,

що забезпечують його цілісність, завершеність та суб'єктивну значущість. Досліджуване явище аргументовано як динамічний, глибоко особистісний і ціннісно навантажений процес, що розгортається у межах самосвідомості через послідовність ситуаційного, мотиваційного, дійового й рефлексивного етапів й задіює пізнавальні, емоційні, регулятивні та ціннісні інструменти Я. Самовизначення – це циклічний і поступальний процес, у якому здійснені вчинки слугують незамкнутими витками наступної спіралі особистісного розвитку та постають не лише засобом внутрішньої інтеграції та самотворення, а й актом символічної співучасті, у якому людина, приймаючи себе та реалізуючи власний вибір у соціальному просторі, водночас долучається до культури, надає їй особистісного смислу і втілює власну сутність та цілісність у просторі загальнолюдських цінностей. Феноменальні прояви самовизначення потрактовано через спрямування складових Я-концепції у напрямку свого автентичного буття, що реалізуються за допомогою функціоналів самосвідомості – особистісних ресурсів та поняттєвих засобів аналізу компонентів свого внутрішнього світу, які оприявнюються через віднаходження себе у зовнішній об'єктивній реальності. Зокрема, на ситуаційному етапі визначено значущість використання засобів самопізнання, самоусвідомлення, самоінтерпретації та самодіагностики; на мотиваційному – самооцінки, самоприйняття, самовизнання, самоповаги, самопідтримки, самомотивації й самоінтеграції; на дійовому – самоідентифікації, самореалізації, самоактуалізації, самопроєктування, самостратегування, самопрограмування, самоутвердження, самовідповідальності, самоконтролю, саморегуляції, саморозвитку, самовиховання й самонавчання; на рефлексивному – самоідентичності, самовідповідальності, самоздійснення, самоосмислення, самоаналізу, самоінтерпретації, самооцінки, самоспостереження, самозвітування, самопрогнозування, саморефлексії, котрі за умов результативного задіяння здатні забезпечити не тільки створення належних умов для психосоціального розвитку, підтримати чіткий рух-поступ людини в напрямку реалізації власних намірів, мотивів і вартостей, а й стимулювати задоволення потреби в конструюванні і творенні загальнолюдських смислів і культурних цінностей на особистісному та індивідуальнісному рівнях життєздійснення.

Перспективами подальших досліджень є емпіричне обґрунтування феноменальних проявів самовизначення людини у контексті самосвідомісної екзистенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд ; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ : Либідь, 2016. 272 с.
2. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку : зб. наук. праць / за наук. ред. А.С. Синиці. Львів: Літопис, 2014. 374 с.
3. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості : монографія. Суми : Еллада, 2012. 608 с.
4. Бугерко Я. М. Самоосмислення як індивідуальний чинник самовизначення людини. *Психологія і суспільство*. 2011. Спецвипуск. С. 42-43.
5. Гроф С. Психологія майбутнього: уроки з сучасних досліджень свідомості. Львів : Афіша, 2015. 328 с.
6. Гурвіч А. Щодо інтенційності свідомості. *Філософська думка*. 2015. № 5. С. 14-29.
7. Гусельцева М. Свідомість як проблема психології : постнекласична інтерпретація. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 51-66. URL : <http://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/890/889>.
8. Історія філософії : проблема людини : навч. посіб. / за ред. Н. В. Хамітова Київ : КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296 с.
9. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи : базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.131>.
10. Мамардашвілі М. Проблема свідомості і філософське покликання. *Психологія і суспільство*. 2015. №4. С. 19-27.
11. Мандришук Л. А. Поняття гуманізму в екзистенційній філософській традиції ХХ ст. : Карл Ясперс, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр : дис. ... канд. філос. наук. Львів, 2012. 192 с.
12. Морщакова О. Самовизначення особистості у системі взаємовідносин «людина – світ» у рамках філософії вітакультури. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 25-34.
13. Москалець В.П. Функціонально-психологічна сутність свідомості як рамкової умови пізнання, методологування, віри, мислення, діяльності. *Психологія і суспільство*. 2019. № 1. С. 35-51. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.035>.
14. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії : онтологія людини. Київ : Абрис, 1995. 336 с.
15. Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1999. 632 с.
16. Причепій Є. М. Феноменологічна теорія свідомості Е. Гуссерля (критичний нарис). Київ : Наукова думка, 1971. 104 с.
17. Продан О.О. Психологічні особливості самоусвідомлення особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 247 с.
18. Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
19. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ : Основи, 2005. 759 с.
20. Роменець В. А. Історія психології. ХІХ – початок ХХ століття. Київ : Либідь, 2007. 832 с.
21. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. Київ : Либідь, 2017. 1056 с.
22. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 49-65. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049>.
23. Філософія свідомості. *Philosophy of Mind. Філософська думка*. 2016. № 2. С. 4-80.
24. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.
25. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
26. Фурман А.А. Іntenційність як сутнісна ознака смисложиттєвого буття особистості. *Психологія і суспільство*. 2019. №3-4. С. 118-137. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.118>.
27. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
28. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології : від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>.
29. Фурман А.В., Лазарук А.Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-13>.
30. Фурман А.В. Метатеоретична мозаїка життя свідомості. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 13-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.013>.
31. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 6-48. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.006>.
32. Фурман А.В. Методологічна реконструкція системомиследіяльнісного підходу до розуміння свідомості. *Психологія і суспільство*. 2021. №1. С. 5-35. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2021.01.005>.
33. Фурман А.В. Мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення українськості. *Психологія і суспільство*. 2024. №2. С. 14-23. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.014>.
34. Фурман А.В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. С. 72-85.
35. Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4. С. 16-38. URL: <http://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/859/858>.
36. Фурман А.В. (упоряд., відп. ред., перекл.) Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с. Т. 2. 344 с. Т. 3. 400 с. Т. 4. 400 с. Т. 5 (додатковий). 605 с.
37. Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К. та ін. Вітакультурна методологія : антологія : колективна монографія : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 980 с.
38. Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К., Фурман А.А. Методологія і психологія гуманітарного пізнання : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 998 с.
39. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
40. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу : монографія. Ялта – Тернопіль : Підручники і

посібники, 2008. 340 с.

41. Фурман О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2015. 37 с.

42. Фурман О.Є. Успішність, успіх і Я-концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 191-198. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2023.01.191>.

43. Фурман О.Є. Я-концепція як предмет багатоаспектного теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 38-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.038>.

44. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії : проблема людини та її меж : вступ до філософської антропології як мегаантропології : навч. посіб. зі словником. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

45. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ: Міленіум, 2005. 298 с.

46. Abbagnano N., Fulvi D. Existentialism as Philosophy of the Possible. *The Journal of Continental Philosophy*. 2020. № 1 (2). P. 260-276. DOI: <https://doi.org/10.5840/jcp2021289>.

47. Carruthers P. Comparative psychology without consciousness. *Consciousness and cognition*. 2018. Vol. 63. P. 47-60. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.concog.2018.06.012>.

48. Chalmers D. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York: Oxford University Press, 1996. 414 p.

49. Erikson E. *Identity: Youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company. 1968. DOI : <https://doi.org/10.1002/b3830140209>

50. Flynn T. *Existentialism : A Very Short Introduction*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2006. 144 p.

51. Furman A.V., Furman A.A., Furman O. Ye. Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Наука і освіта*. 2024. № 3. P. 114-128. DOI : <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16>.

52. Haladjian H. H., Montemayor C. Artificial consciousness and the consciousness-attention dissociation. *Consciousness and cognition*. 2016. Vol. 45. P. 210-225. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.concog.2016.08.011>.

53. Kaufmann W. *Existentialism: From Dostoyevsky to Sartre*. New York : Meridian, 1996. 319 с.

54. Searle J. R. *Minds, Brains and Science*. Cambridge : Harvard University Press, 1984. 112 p.

REFERENCES

1. M'iasoid, P.A. (uporiad), Shatyko, L.O. (red.) (2016). *Akademik V. A. Romanets: tvorchist i pratsi: zb. st.* [Academician V. A. Romanets: creativity and labor: collected articles]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Synytsia, A.S. (red.) (2014) *Antolohiia suchasnoi analitychnoi filosofii, abo zhuk zalyshaie korobku: zb. nauk. prats* [Anthology of modern analytical philosophy, or the beetle leaves the box: collected scientific works]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

3. Boryshevskiy, M. Y. (2012) *Osobystist u vymirakh samosvidomosti: monohrafiia* [Personality in the dimensions of self-consciousness: monograph]. Sumy: Ellada [in Ukrainian].

4. Buherko, Ya. M. (2011) *Samoosmyslennia yak*

indyvidualnyi chynnyk samovyznachennia liudyny [Self-understanding as an individual factor of a person's self-determination]. *Psykhohiia i suspilstvo: spetsvyypusk – Psychology and society: spetsvyypusk*, 42-43 [in Ukrainian].

5. Hrof, S. (2015) *Psykhohiia maibutnoho: uroky z suchasnykh doslidzhen svidomosti* [Psychology of the future: lessons from modern studies of consciousness]. Lviv: Afisha [in Ukrainian].

6. Hurvich, A. (2015). *Shchodo intentsiinosti svidomosti* [Regarding the intentionality of consciousness]. *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 5, 14-29 [in Ukrainian].

7. Huseltseva, M. (2018) *Svidomist yak problema psykhohi: postneklasychna interpretatsiia* [Consciousness as a problem of psychology: post-nonclassical interpretation]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3-4, 51-66. URL: <http://pis.wnu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/890/889> [in Ukrainian].

8. Khamitov, N. V. (red.) (2006) *Istoriia filosofii: problema liudyny: navch. posib.* [History of philosophy: the problem of man: teaching manual]. Kyiv: KNT, Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

9. Lazaruk, A. (2024) *Fenomenolohiia samovyznachennia osoby: bazovi teoretychni pidkhody u psykhohi* [Phenomenology of self-determination of the individual: basic theoretical approaches in psychology]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 131-149. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131> [in Ukrainian].

10. Mamardashvili, M. (2015) *Problema svidomosti i filosofske poklykannia* [The problem of consciousness and philosophical vocation]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 19-27 [in Ukrainian].

11. Mandryshchuk, L. A. (2012) *Poniattia humanizmu v ekzystentsiinii filosofskii tradytsii XX st.: Karl Yaspers, Martin Haidegger, Zhan-Pol Sartr: dys. ... kand. filos. nauk* [The concept of humanism in the existential philosophical tradition of the 20th century: Karl Jaspers, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre: dissertation ... candidate of philosophical sciences]. Lviv [in Ukrainian].

12. Morschakova, O. (2008) *Samovyznachennia osobystosti u systemi vzaiemovidnosyn «liudyna – svit» u ramkakh filosofii vitakultury* [Self-determination of the individual in the system of relations «man – world» within the framework of the philosophy of vitaculture]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 25-34 [in Ukrainian].

13. Moskalets, V.P. (2019) *Funktsionalno-psykhohichna sutnist svidomosti yak ramkovoї umovy piznannia, metodolohuvannia, viry, myslennia, diialnosti* [Functional and psychological essence of consciousness as a framework condition for cognition, methodologizing, belief, thinking, activity]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 35-51. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.035> [in Ukrainian].

14. Nesterenko, V.H. (1995) *Vstup do filosofii: ontolohiia liudyny* [Introduction to philosophy: ontology of man]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

15. Kyrychuk O.V., Romanets, V.A. (red.) (1999) *Osnovy psykhohi: pidruchnyk* [Fundamentals of psychology: textbook]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

16. Prychepii, Ye. M. (1971) *Fenomenolohichna teoriia svidomosti E. Husserlia (krytychnyi narys)* [Phenomenological theory of consciousness E. Husserl (critical essay)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

17. Prodan, O.O. (2016) *Psykholohichni osoblyvosti samousvidomlennia osobystosti: dys. ... kand. psykol. nauk* [Psychological features of self-awareness of the individual: dissertation ... candidate of psychological sciences]. Kyiv [in Ukrainian].
18. M'iasoid, P. A. (uporiad.), Furman, A. V. (vidp. red.) (2012) *Psykholohiia vchynku: shliakhamy tvorchosti V.A. Romentsia: zb. st.* [Psychology of action: through the creative paths of V.A. Roments: collected articles]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
19. Rassel, B. (2005) *Istoriia zakhidnoi filosofii* [History of Western Philosophy]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
20. Romenets, V. A. (2007) *Istoriia psykholohii. XIX – pochatok XX stolittia* [History of Psychology. 19th – early 20th century]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
21. Romenets, V.A., Manokha, I.P. (2017) *Istoriia psykholohii XX stolittia: navch. posib.* [History of Psychology of the 20th Century: a textbook]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
22. Sartr, Zh.-P. (2022) Ekzystentsializm – tse humanizm [Existentialism is Humanism]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 49-65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049> [in Ukrainian].
23. Filosofiia svidomosti [Philosophy of Mind] (2016). *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 2, 4-80 [in Ukrainian].
24. Frankl, V. (2017) *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u konstabori* [Man in search of true meaning. Psychologist in a concentration camp]. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
25. Furman, A.A. (2017) *Psykholohiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti: monohrafiia* [Psychology of Meaningful Development of the Personality: Monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
26. Furman, A.A. (2019) Intentsiinist yak sutnisna oznaka smyslozhyttievoho buttia osobystosti [Intentionality as an essential feature of the meaningful life of a person]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3-4, 118-137 [in Ukrainian].
27. Furman, A.V. (2016) *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia: monohrafiia* [The idea and content of professional methodology: monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
28. Furman, A.V. (2023) Katehoriina matrytsia vitakulturnoi metodolohii: vid myslevchynennia do kanonu [Categorical matrix of vitacultural methodology: from thought-making to canon]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-50 [in Ukrainian].
29. Furman, A.V., Lazaruk, A.F. (2025) Samovyznachennia liudyny v suchasnomu sviti: postneklasychna interpretatsiia [Self-determination of a person in the modern world: a post-nonclassical interpretation]. *Zhurnal suchasnoi psykholohii – Journal of Modern Psychology*, 2 (37), 118-130. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-13> [in Ukrainian].
30. Furman, A. V. (2018) Metateoretychna mozaika zhyttia svidomosti [Metatheoretical Mosaic of the Life of Consciousness]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3-4, 13-50 [in Ukrainian].
31. Furman, A.V. (2022) Metodolohichna optyka yak instrument myslevchynennia [Methodological optics as a tool for thought-making]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.006> [in Ukrainian].
32. Furman, A. V. (2021) Metodolohichna rekonstruktsiia systemo-myslediialnisnoho pidkhodu do rozuminnia svidomosti [Methodological reconstruction of the systems-thinking approach to understanding consciousness]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 5-35. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.01.005> [in Ukrainian].
33. Furman, A. V. (2021). Movno-movlennievi resursy rozshyrennia i zbahachennia ukrainskosti [Language and speech resources for expanding and enriching Ukrainianness]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 14-23. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.014> [in Ukrainian].
34. Furman, A.V. (2013) Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [Paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 72-85 [in Ukrainian].
35. Furman, A. V. (2017) Svidomist yak ramkova umova piznannia i metodolohuvannia [Consciousness as a framework condition for cognition and methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 16-38. URL: <http://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/859/858> [in Ukrainian].
36. Furman, A.V. (uporiad., vidp. red., perekl.) (2015) *Systema suchasnykh metodolohii: khrestomatiia u 4-kh tomakh* [System of modern methodologies: a textbook in 4 volumes]. Ternopil: TNEU, 1, 2, 3, 4, 5 (dodatkovyi) [in Ukrainian].
37. Furman, A. V., Furman, O. Ye., Shandruk, S. K. (2019) *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia: kolektyvna monohrafiia: do 25-richchia naukovoii shkoly profesora A.V. Furmana* [Vitacultural methodology: anthology: collective monograph: to the 25th anniversary of the scientific school of professor A.V. Furman]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
38. Furman, A.V., Furman, O.Ye., Shandruk, S.K., Furman, A.A. (2019) *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia: do 25-richchia naukovoii shkoly profesora A.V. Furmana: kolektyvna monohrafiia* [Methodology and psychology of humanitarian cognition: to the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman: collective monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
39. Furman (Humeniuk), O. Ye. (2002). *Psykholohiia Ya-kontseptsii: monohrafiia* [Psychology of the I-concept: monograph]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
40. Furman (Humeniuk), O. Ye. (2008) *Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu: monohrafiia* [Theory and methodology of the innovative-psychological climate of a general educational institution: monograph]. Yalta – Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
41. Furman, O. Ye. (2015). *Psykholohichni parametry innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu: avtoref. dys. ... dokt. psykol. nauk: 19.00.07* [Psychological parameters of the innovative-psychological climate of a general educational institution: author's abstract. dissertation ... doctor of psychological sciences: 19.00.07]. Odesa [in Ukrainian].
42. Furman, O. Ye. (2023). Uspishnist, uspikh i Ya-kontseptsiiia osobystosti [Achievement, success, and the self-concept of personality]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 191-198. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.01.191> [in Ukrainian].
43. Furman, O. Ye. (2018) *Ya-kontseptsiiia yak predmet bahatoaspektynoho teoretyzuvannia* [The Self-Concept as a Subject of Multi-Aspect Theorizing]. *Psykholohiia i suspilstvo*

– *Psychology and society*, 1-2, 38-67 [in Ukrainian].

44. Khamitov, N., Harmash, L., Krylova, S. (2016) *Istoriia filosofii: problema liudyny ta yii mezh : vstup do filozofskoi antropologii yak metaantropologii: navch. posib. zi slovnykom* [History of philosophy: the problem of man and its limits: introduction to philosophical anthropology as metaanthropology: teaching. manual with dictionary]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

45. Shevchenko, N. F. (2005) Stanovlennia profesiinoi svidomosti praktychnykh psykholohiv u protsesi fakhovoi pidhotovky: monohrafiia [Formation of professional consciousness of practical psychologists in the process of professional training: monograph]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

46. Abbagnano, N., Fulvi, D. (2020) Existentialism as Philosophy of the Possible. *The Journal of Continental Philosophy*, 1 (2), 260-276. DOI: <https://doi.org/10.5840/jcp2021289> [in English].

47. Carruthers, P. (2018) Comparative psychology without consciousness. *Consciousness and cognition*, 63, 47-60. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.concog.2018.06.012> [in English].

48. Chalmers, D. (1996) *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. New York: Oxford University Press [in English].

49. Erikson, E. (1968) *Identity: Youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company. DOI : <https://doi.org/10.1002/b3.3830140209> [in English].

50. Flynn, T. (2006) *Existentialism: A Very Short Introduction*. Oxford; New York: Oxford University Press [in English].

51. Furman, A.V., Furman, A.A., Furman, O. Ye. (2024) Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Nauka i osvita – Science and education*, 3, 114-128. DOI : <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16> [in English].

52. Haladjian, H. H., Montemayor, C. (2016) Artificial consciousness and the consciousness-attention dissociation. *Consciousness and cognition*, 45, 210-225. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.concog.2016.08.011> [in English].

53. Kaufmann, W. (1996) *Existentialism: From Dostoyevsky to Sartre*. New York: Meridian [in English].

54. Searle, J. R. (1984) *Minds, Brains and Science*. Cambridge: Harvard University Press [in English].

АНОТАЦІЯ

ЛАЗАРУК Андрій Франкович.

«Conscious sum, ergo sum?»: феноменальні прояви самовизначення людини у свідомісному контексті.

Комплексно обґрунтовано феноменальні прояви самовизначення людини у проблемному полі сферного життєвого потоку свідомості. Свідомість потрактовано як найвищу субстанційну форму людського буття, що, попри відсутність власної психічної модальності, виявляється феноменально, головню через акти проживання, усвідомлення та інтерпретації внутрішніх спричинень і зовнішніх впливів. Її зміст визначено як складну, багатовимірну структуру, як динамічний акт осмислення людиною себе у світі й діалогу із власним ось-буттям, що поєднує когнітивні, афективні, регулятивні й екзистенційні компоненти та формує

підвалини ідентичності, відповідальності й особистісної сенсовості життя. Організацію самосвідомості проаналізовано через змістове наповнення процесів самопізнання, самоствалення, саморегуляції й самоосягнення, що уможливило виокремлення її специфічних функцій у процесі самовизначення: забезпечення пізнання та усвідомлення власного Я через самоспостереження, рефлексію й інтерпретацію досвіду, формування емоційного ставлення до себе через самооцінку й самоприйняття, вольове здійснення поведінки і діяльності через самоконтроль і саморегуляцію, сприяння становленню ідентичності й екзистенційній цілісності ось-буттєвості. Феномени самосвідомості розглянуто як модульні вузли, що забезпечують здатність людини до самопізнання, самоконтролю, самооцінки, рефлексії. Самовизначення розкрито як внутрішньоособистісний процес, що розгортається у засвіті самосвідомості, охоплює усвідомлення суб'єктом власного Я, системи цінностей, життєвих орієнтирів і здатність до рефлексивного вибору у визнанні свого існування та потенційно призводить до саморозвитку, самореалізації і самоздійснення в конкретному соціокультурному просторі. Визначення аналізованого самісного явища як ключового інтегративного принципу самосвідомості дало змогу осмислити його значущість як координувального і спрямовувального сенсосомиологічного центру, уможливило трактування його в ціннісно-рефлексивному й екзистенційному аспектах і зумовило фундаментальність інтерпретації за його допомогою засад і передумов осмислення свого повсякдення, здійснення вільного й відповідального вибору й, крім того, духовно-особистісного самотворення в межах завжди персонально унікального життєвого шляху. Воднораз феноменальні прояви самовизначення охарактеризовано крізь призму принципів, закономірностей і нормативів циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана як динамічного, глибоко особистісного і ціннісно навантаженого конструкту, що укретнює пізнавальні, емоційні, регулятивні та екзистенційні засоби функціонування Я, наступність і циклічність самісно глибинного особистісного розвитку, перспективу здійснення вчинку самовизначення як актуалізованого каналу внутрішньої інтеграції, самопродукування і психосимволічної співучасті у розширенні горизонтів самосвідомості. Окреслено неперехідну значущість дії функціоналів самосвідомості (особистісних ресурсів та поняттєвих засобів самовизначення), доведено необхідність їх результативного задіяння у процесний потік згармонізованого особистісного розвитку, руху-поступу в напрямку реалізації власних життєвих потреб, індивідуальних мотивів та екзистенційних вартостей, забезпечення взаємодії із культурним простором і творення соціально значущих сенсосомиологічних полів. Перспективами подальших досліджень визначено емпіричне обґрунтування феноменальних оприявнень самовизначення людини у сферній дійсності самосвідомості.

Ключові слова: людина, особистість, свідомість, самовизначення, самосвідомість, Я-концепція, Я, вчинок, ситуація, мотивація, дія, рефлексія, феноменологія, поняттєві засоби, культура, смисл, цінності, ціннісно-смилова сфера, суб'єктність, вітакультурна парадигма, вчинково-циклічний підхід А. В. Фурмана.

ABSTRACT

Andrii LAZARUK.

“Conscius sum, ergo sum?”: Phenomenal Manifestations of Human Self-Determination in the Context of Consciousness.

The study offers a comprehensive substantiation of the phenomenal manifestations of human self-determination within the problematic field of the spherical life-flow of consciousness. Consciousness is interpreted as the highest substantial form of human existence, which, despite lacking its own psychic modality, manifests itself phenomenally – primarily through acts of experiencing, awareness, and interpretation of internal causations and external influences. Its content is defined as a complex, multidimensional structure – a dynamic act of making sense of oneself in the world and dialogue with one’s own ipse-being (here-being), which integrates cognitive, affective, regulative, and existential components and forms the foundation of identity, responsibility, and the personal meaningfulness of life. The organization of self-awareness is analyzed through the content dimensions of self-knowledge, self-attitude, self-regulation, and self-apprehension, which enabled the identification of its specific functions in the process of self-determination: enabling knowledge and awareness of one’s self through self-observation, reflection, and experience interpretation; forming emotional self-attitudes through self-esteem and self-acceptance; volitional implementation of behavior and activity via self-control and self-regulation; and contributing to the formation of identity and existential coherence of ipse-being. The phenomena of self-awareness are considered as modular nodes that ensure the individual’s capacity for self-knowledge, self-control, self-assessment, and reflection. Self-determination is revealed as an intra-personal process that unfolds within the horizon of self-awareness, encompassing the subject’s awareness of their self, value system, life orientations, and ability for reflexive choice in the acknowledgement of their existence. This process potentially leads to self-development, self-realization, and self-fulfillment within a specific sociocultural context. Defining this self-related phenomenon as a key integrative principle of self-awareness made it possible to comprehend its significance as a

coordinating and directing sense-meaning center. It also enabled its interpretation in value-reflexive and existential dimensions and conditioned the fundamentality of its role in interpreting the foundations and preconditions of comprehending one’s everyday being, making free and responsible choices, and engaging in spiritual-personal self-creation along a unique individual life path. Simultaneously, the phenomenal manifestations of self-determination are described through the lens of the principles, patterns, and normative foundations of A. V. Furman’s act-cyclical approach – as a dynamic, deeply personal, and value-laden construct that specifies the cognitive, emotional, regulative, and existential means of self-functioning, the continuity and cyclicity of deep personal development, and the prospect of the act of self-determination as an actualized channel of inner integration, self-production, and psychosymbolic participation in expanding the horizons of self-awareness. The study also outlines the enduring significance of the functional dimensions of self-awareness (personal resources and conceptual means of self-determination) and substantiates the necessity of their effective engagement in the processual flow of harmonized personal development, progressive movement toward the realization of one’s vital needs, individual motives, and existential values, interaction with the cultural space, and the creation of socially meaningful semantic fields. The prospects for further research are defined as the empirical substantiation of the phenomenal expressions of human self-determination within the spherical reality of self-awareness.

Keywords: *human being, personality, consciousness, self-determination, self-awareness, self-concept, self, act, situation, motivation, action, reflection, phenomenology, conceptual means, culture, meaning, values, value-meaning sphere, subjectivity, vitacultural paradigm, act-cyclical approach of A. Furman.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Анатолій В. ФУРМАН,
д. психол. н., проф. Наталія ШЕВЧЕНКО.**

Надійшла до редакції 13.05.2025.

Підписана до друку 10.06.2025.

Дата публікації 30.03.2026.

Бібліографічний опис для цитування:

Лазарук А.Ф. «Conscius sum, ergo sum?»: феноменальні прояви самовизначення людини у свідомісному контексті. *Психологія і суспільство*. 2026. № 1. С. 94-129. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.01.094>